

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ЛЯВИНЕЦЬ ЄВГЕН ІВАНОВИЧ

Група ФФм-21

**ВЛАСНІ ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ОСНОВА ФІНАНСОВОЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Сидор І. П.

Тернопіль 2023

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-концептуальні засади власних доходів місцевих бюджетів та їх нормативно-правова база	6
1.1. Економічний зміст власних доходів місцевих бюджетів та їх роль у забезпеченні фінансової незалежності територіальних утворень	6
1.2. Організаційно-правове забезпечення формування доходів місцевих бюджетів	12
Висновок до розділу 1	18
Розділ 2. Сучасний стан вітчизняна практика та проблематика формування власних доходів місцевих бюджетів	19
2.1. Оцінка власних і закріплених доходів місцевих бюджетів	19
2.2. Порядок справляння податкових надходжень до дохідної частини місцевих бюджетів	27
2.3. Міжбюджетні трансферти у системі доходів місцевих бюджетів	32
Висновок до розділу 2	37
Розділ 3. Шляхи забезпечення зростання власних доходів місцевих бюджетів в Україні з урахуванням світового досвіду	39
Висновок до розділу 3	49
Висновки	51
Список використаних джерел	55

ВСТУП

Актуальність теми. Оптимізація формування доходів місцевих бюджетів та виявлення потенційних резервів їхнього зростання стають дуже актуальними умовами відкритих змін українського суспільства. Процес формування дохідної частини місцевих бюджетів з метою ефективного використання коштів органами місцевого самоврядування існує практично в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою. Але, варто відзначити, що в кожній країні цей процес має свої особливості.

В умовах децентралізації, одним із ключових аспектів бюджетної політики регіонів стає якісне формування та реалізація місцевих бюджетів за рахунок власних доходів. На сучасному етапі система формування доходів місцевих бюджетів України характеризується недостатньою участю власних дохідних джерел. Рішення цієї проблеми переважно полягає в збільшенні обсягів міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. Обмежений фінансовий потенціал територій створює труднощі для демократичних трансформацій у державі. Тому вивчення та знаходження додаткових джерел фінансування для забезпечення ефективної діяльності об'єднаних територіальних громад є критичним для розвитку теоретичних аспектів та вирішення практичних проблем, пов'язаних із фінансуванням місцевих бюджетів в Україні.

Проблематика формування власної дохідної бази місцевих бюджетів в Україні розглядаються у роботах багатьох вітчизняних вчених - економістів. Зокрема, основним аспектам формування власної дохідної бази місцевих бюджетів та шляхів удосконалення її формування з можливістю виявлення додаткових резервів знайшли відображення у наукових дослідженнях таких вітчизняних науковців, як: Г. Гончар, Я. Жаліло, В. Дем'янишина, О. Кириленко, В. Коваля, О. Крайник, Т. Куценко, І Пріхно, , В. Федосова, Л. Фурдичко, С. Юрія та ін.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є систематизація та наукове обґрунтування економічного змісту доходів місцевих бюджетів. Робота включає аналіз вітчизняної практики та проблем формування доходів місцевих бюджетів на прикладі Ужгородської міської територіальної громади (УМТГ), її оцінку та виявлення можливих резервів для забезпечення зростання власних доходів місцевих бюджетів.

Комплексний підхід до реалізації цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) розкрити економічний зміст і призначення доходів місцевих бюджетів;
- 2) розглянути організаційно-правові аспекти формування власної дохідної бази місцевих бюджетів;
- 3) здійснити моніторинг формування місцевих бюджетів за власними доходами і їх співвідношення із закріпленими доходами;
- 4) провести аналіз міжбюджетних трансфертів в системі дохідної частини місцевих бюджетів як переданого джерела доходів;
- 5) дати критичну оцінку процесу формування власної дохідної бази місцевих бюджетів;
- 6) визначити та обґрунтувати напрями зростання власних доходів місцевих бюджетів з урахуванням світового досвіду.

Об'єктом дослідження є доходи місцевих бюджетів в частині формування власної бази та утвердження фінансової незалежності територіальних утворень.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, базовані на процесі формування дохідної частини бюджетів ОМС в Україні.

Факторологічною базою дослідження служать аналітичні і звітні матеріали щодо формування доходів місцевих бюджетів України на прикладі бюджету Ужгородської міської територіальної громади за період 2020-2022 рр.

Елементами наукової новизни випускної кваліфікаційної роботи є здійснення комплексного дослідження теоретико-практичних засад формування дохідної частини місцевих бюджетів на прикладі бюджету Ужгородської

міської територіальної громади та визначення напрямів її удосконалення в частині посилення фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 60 сторінках машинописного тексту, який містить 10 таблиць, 11 рисунків та 60 позицій у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Економічна сутність доходів місцевих бюджетів та їх роль у формуванні фінансової бази адміністративно-територіальних утворень

У сучасних умовах економічного розвитку України, ключовим джерелом фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування (ОМС) є доходи, що надходять до місцевих бюджетів. Ці доходи націлені на вирішення потреб територіальних громад, що представляють інтереси мешканців відповідних територій. Україна спостерігає значний вплив місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток територій, що породжує необхідність оптимізації процесів формування та виконання дохідної частини місцевих бюджетів. Також важливо визначити додаткові резерви для можливого зростання цих доходів в умовах децентралізації.

Однією з основних проблем, які виникають в контексті недостатності бюджетних коштів ОМС, є репресивність багатьох територій та зростання централізації фінансових ресурсів. Якщо відзначити, що з 2015 року, при формуванні територіальних громад, зростав обсяг фінансових ресурсів, доступних органам місцевого самоврядування, то на сьогоднішній день маємо тенденції до зворотної динаміки. Недостатність фінансових ресурсів для забезпечення розвитку місцевого самоврядування та виконання ним повноважень компенсується збільшенням міжбюджетних трансфертів. У «бюджетній системі кожної країни місцеві органи влади повинні володіти вагомим обсягом фінансових ресурсів для своєчасного виконання покладених на них функцій та завдань» [52, с. 118]. Разим з тим, «фінансовий потенціал кожної окремої територіальної громади чи регіону країни формується завдяки раціональному та ефективному управлінню власними і закріпленими доходами» [44].

Для розкриття змісту та особливостей формування власних та закріплених доходів місцевих бюджетів, важливо розглянути загальні аспекти поняття «доходи бюджету». У сфері фінансів не існує єдиного загальноживаного та узагальненого визначення доходів місцевих бюджетів. Ці доходи становлять частину централізованих коштів держави та органів місцевого самоврядування (ОМС), що необхідні для забезпечення функцій на рівнях загальнодержавному та місцевому. Здебільшого, доходи бюджету відображають складну сукупність розподільних відносин, що виникають при розподілі валового внутрішнього продукту (ВВП). На цій основі формуються фонди грошових коштів, які перебувають під контролем органів державної влади та управління, а також ОМС.

Бюджетним кодексом України представлено поняття доходів місцевих бюджетів, зокрема як «сукупності «та неподаткових, інших надходжень до бюджету на безповоротній основі та справляння яких передбачено нормами законодавства України (до них включають міжбюджетні трансферти, власні надходження бюджетних установ, плату за надання адміністративних послуг)» [6]. У цьому визначенні подано складові доходів бюджету, проте їх зміст не розкрито.

У ряді наукових досліджень доходи місцевих бюджетів визначено як «...певна частина централізованих ресурсів держави та ОМС, фонди фінансових ресурсів, сукупність економічних відносин, грошові ресурси» [4; 13]. Зокрема, О. Західною та Х. Петришин визначено доходи місцевих бюджетів «...як частину централізованих ресурсів держави, які потрібні для виконання нею відповідних функцій» [14]. У такому визначенні базова ідея фокусується на специфічних особливостях доходів місцевих бюджетів і їх наступного використання, а саме, на їх вартісному характері і розподілі доходів бюджету, а також на його матеріальному змісті. Подане авторами визначення доходів бюджету стосується державного та місцевих бюджетів, і не враховуються специфічні умови їх формування.

Близьким до поданого визначення є тлумачення ряду авторів, у якому «...доповнено визначення змісту доходів місцевих бюджетів джерелами їх формування, а саме вказано, що вони формуються за рахунок: місцевих податків і зборів, неподаткових доходів, надходжень із бюджетів вищих рівнів» [17].

Дещо іншу думку мають М. Кнір та Н. Будник, які зміст доходи місцевих бюджетів розглядають як «складову одиницю національного доходу, що централізується у бюджетах різних рівнів» [20] та одночасно деталізують джерела їх надходження, «...виділяючи при цьому: податкові та неподаткові надходження, доходи від використання майна, що є у державній та муніципальній власності» [20].

На відміну від вище розглянутих позицій щодо економічної сутності доходів бюджету, такими авторами, як: В. Коваль, К. Легка, І. Луніна, розглянуто зміст цього поняття, як «...сукупності економічних (грошових) відносин, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами» [21; 27; 28]. Автори зосереджують увагу на безповоротності мобілізації коштів та розпорядження цими коштами відповідних контролюючих органів відповідно до діючого законодавства.

Л. Луцишин, виначає доходи бюджету, як «...економічні відносини, які складаються у держави з суб'єктами розподілу і перерозподілу ВВП (тобто, юридичними та фізичними особами) в процесі формування бюджетного фонду» [29]. Ми вважаємо, що дане визначення доходів місцевих бюджетів не повністю дозволяє розкрити його зміст, адже доходи місцевих і державного бюджетів різняться за джерелами надходжень та напрямками використання. Врахувавши ці особливості, доречно деталізувати економічну сутність «доходи місцевих бюджетів».

Відомий економіст О. Кириленко, досліджуючи зміст поняття «місцеві фінанси» ототожнює доходи місцевих бюджетів з фінансовими ресурсами на регіональному рівні. Аналогічної точки зору дотримуються О. Власюк та І. Любчак, і у своєму визначенні тільки доповнюють зміст доходів місцевих

бюджетів, зокрема, як «фінансових ресурсів органів місцевої влади, які використовуються для забезпечення розвитку регіону та обсяг яких має відповідати обсягам повноважень, наданих законодавством» [32; 31]. Таке судження не є повною мірою завершеним, оскільки фінансові ресурси регіонального рівня окрім доходів бюджетів, включають ще і доходи місцевих і державних цільових фондів, доходи підприємств комунального сектора економіки, муніципальний кредит.

Г. Гончар, Л. Гордієнко зазначають, що «...доходи місцевих бюджетів – це ресурси, що формуються за допомогою місцевих податків і зборів та закріплених у встановленому порядку загальнодержавних податків і зборів і інших загальнообов’язкових платежів» [9; 10]. І. Павленко до складу доходів бюджетів місцевого рівня відносять «власні, закріплені, регулюючі доходи і трансферти» [13, с. 114]. Т. Куценко зазначає, що «доходами бюджету є кошти, які перебувають у постійному користуванні та надходять на безповоротній основі, що забезпечує стабільність бюджету і фінансування його видатків» [25]. Враховуючи вище сказане, доцільно відмітити, що серед позицій вчених-економістів переважають дві концепції економічного змісту доходів місцевих бюджетів. В основі однієї концепції доходи місцевих бюджетів становлять «сукупність централізованих фондів грошових коштів держави, які надходять у відповідні фонди фінансових ресурсів для виконання державою і ОМС своїх функцій» [27]. Основою другої концепції є таке визначення доходів місцевих бюджетів, як «...сукупність економічних відносин розподільного і перерозподільного характеру, які формуються між державою, з однієї сторони, та юридичними і фізичними особами – з іншої, з метою формування централізованих фондів грошових коштів для виконання ОМС своїх функцій щодо задоволення суспільних потреб громадян» [42].

Важливо відзначити, що зміст доходів місцевих бюджетів повинен аналізуватися з урахуванням їх суспільного призначення та врахування взаємодії суспільних інтересів і інтересів територіальних громад при мобілізації фінансових ресурсів для місцевих бюджетів.

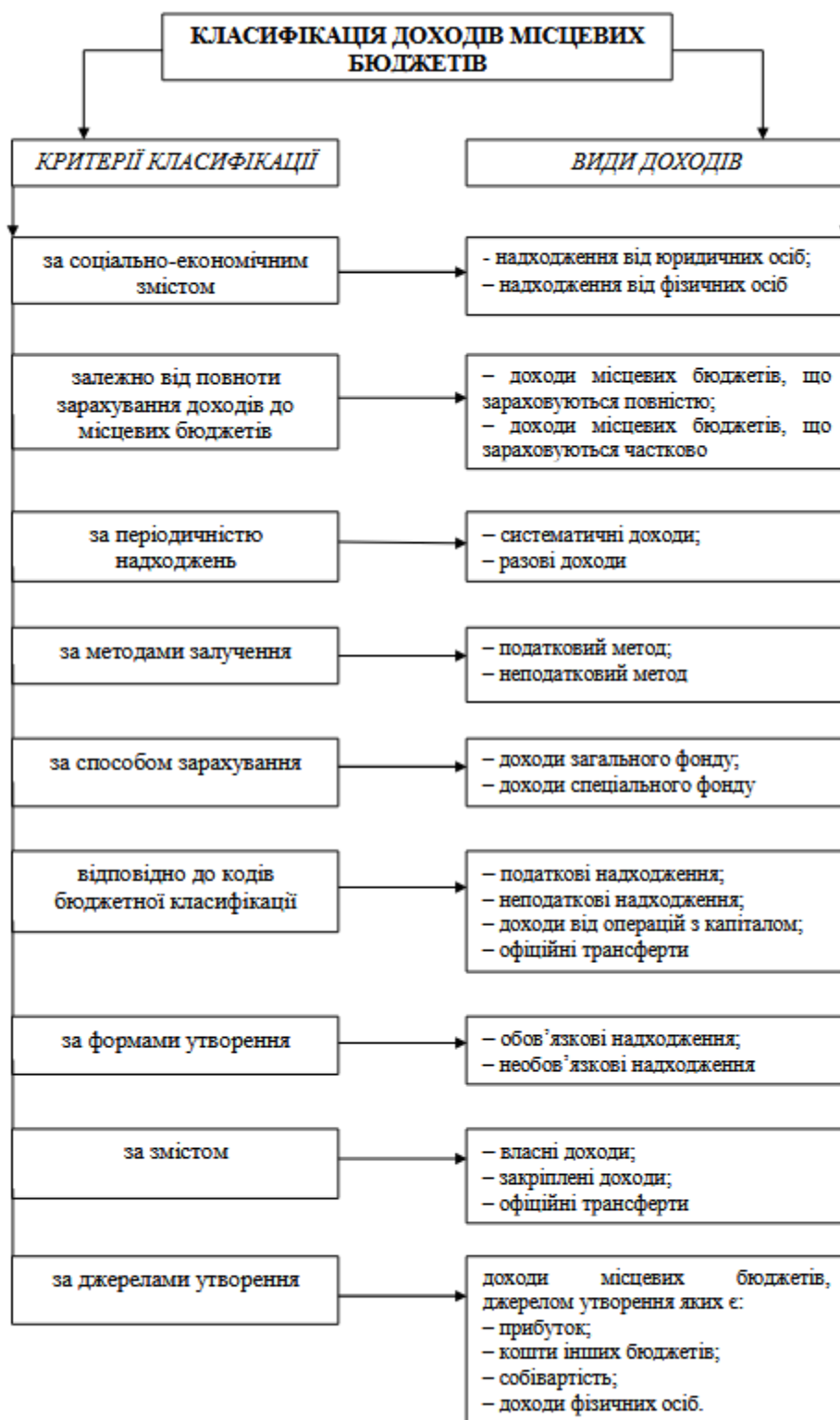

Рис. 1.1. Класифікація доходів місцевих бюджетів [40]

Теоретичне упорядкування різних підходів до розуміння змісту доходів місцевих бюджетів дозволяє сформулювати власне тлумачення цього поняття. З нашої позиції, визначення, які були розглянуті вище, слід конкретизувати в аспекті встановлення інституту місцевого самоврядування щодо нарощення

обсягів доходів бюджетів місцевого рівня для фінансування власних повноважень ОМС. Таким чином, доходи місцевих бюджетів розглядаються як частина фінансових ресурсів держави, що відповідно до чинного бюджетного законодавства є власними та закріпленими видами надходжень. Ці доходи спрямовуються до фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування і формуються за допомогою податкових та неподаткових доходів, операцій з капіталом, цільових фондів і коштів, інших бюджетів в частині забезпечення успішного виконання власних і делегованих функцій та повноважень місцевої влади.

Класифікація доходів місцевих бюджетів дозволяє групувати окремі доходи в залежності від їхніх специфічних ознак (див. рис. 1.1). За повнотою зарахування доходи бюджету розподіляються на ті, які повністю або частково надходять до місцевих бюджетів. Наприклад, до доходів, які повністю зараховуються до місцевих бюджетів, входять місцеві податки і збори, встановлені органами місцевого самоврядування.

За методами формування розрізняють податкові і неподаткові методи формування доходів місцевих бюджетів. Податковий метод включає справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), базою оподаткування яких є дохід, прибуток, збільшення ринкової вартості, власність, майно, товари і послуги.

Неподаткові методи адміністрування доходів місцевих бюджетів можуть стосуватися «..доходів від власності та підприємницької діяльності, надходження від орендної плати за користування майном комунальної власності, адміністративних зборів та платежів» [6]. Відповідно до способу зарахування усі доходи місцевих бюджетів формують загальний і спеціальний фонди. Загальний фонд дохідної частини місцевих бюджетів може формуватися за рахунок усіх надходжень, окрім тих, які призначені для зарахування до спеціального фонду доходів місцевих бюджетів.

1.2. Організаційно-правові засади формування дохідної частини місцевих бюджетів

Законодавче регулювання процесу формування та виконання місцевих бюджетів за доходами відображено у статті 4 Бюджетного кодексу України [8].

У таблиці 1.1 представлено зміст законодавчих актів, які зображають нормативно-правове забезпечення місцевих бюджетів в Україні.

Таблиця 1.1

Нормативно-правова база формування доходів місцевих бюджетів в Україні

Назва законодавчого акту	Основні характеристики формування дохідної частини місцевих бюджетів
Конституція України	Встановлюються засади функціонування бюджетної системи ,окреслено найважливіші повноваження органів державної влади ,місцевого самоврядування стосовно організації правового забезпечення формування і виконання доходів місцевих бюджетів
Бюджетний кодекс України	Регулює нормативно-правове забезпечення функціонування місцевих бюджетів
Податковий кодекс України	Систематизує та узагальнює чинне податкове законодавство
Закон України «Про місцеві державні адміністрації»	Визначає організацію, повноваження та порядок діяльності обласних, районних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій
Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»	Визначає систему гарантій місцевого самоврядування в Україні , правовий статус, відповідальність посадових осіб та органів місцевого самоврядування .

Примітка. Складено автором самостійно на основі даних [22; 6; 38; 35; 36]

В Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [36] відмічено, що «...фінансову основу місцевого самоврядування, окрім іншого, становлять доходи місцевих бюджетів. Такі доходи, відповідно до ст. 63 цього Закону, що формуються за рахунок власних джерел та закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів» [36].

Власні доходи місцевих бюджетів є визначеними законодавчо надходженнями, які складають власну фінансову базу органів місцевого

самоврядування (ОМС). Закріплені доходи, згідно із чинним законодавством, визначаються як власні доходи державного бюджету, що за певний період часу (зазвичай визначається при складанні проектів бюджетів і залишається актуальним щонайменше на 1 календарний рік) надходять до місцевих бюджетів. Однак держава залишає за собою право вилучати ці доходи повністю або частково назад до державного бюджету або спрямовувати їх до інших видів місцевих бюджетів. З цієї причини органи місцевого самоврядування повинні акцентувати свою увагу на формуванні власних доходів, оскільки вони регулярно поповнюють місцеві бюджети.

Власними доходами місцевих бюджетів є: «...місцеві податки та збори; платежі, запроваджені ОМС; доходи від реалізації та оренди комунального майна і підприємств комунальної власності; адміністративні штрафи і санкції, плата за ліцензії та сертифікати» [41]. До закріплених доходів відносять «...доходи, які на довготривалій основі передаються місцевим бюджетам у повному обсязі або у певній законодавчо визначеного відсотка» [47].

Бюджетна класифікація визначає доходи державного і місцевих бюджетів України, як: «...податкові надходження та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, цільові фонди і міжбюджетні трансферти. Зазначені види доходів наповнюють загальний, спеціальний фонди та бюджет розвитку місцевих бюджетів» [6]. Склад дохідної частини місцевих бюджетів подано на рис. 1.2.

За економічним змістом, закріплені доходи у складі місцевих бюджетів є загальнодержавними податками, зборами чи іншими надходженнями (зокрема, ПДФО, державне мито, рентні платежі тощо). Ці закріплені доходи становлять основу визначення податкової спроможності територіальної громади. Величина закріплених доходів напряду впливає на обсяг міжбюджетних трансфертів, які надаються з державного бюджету.

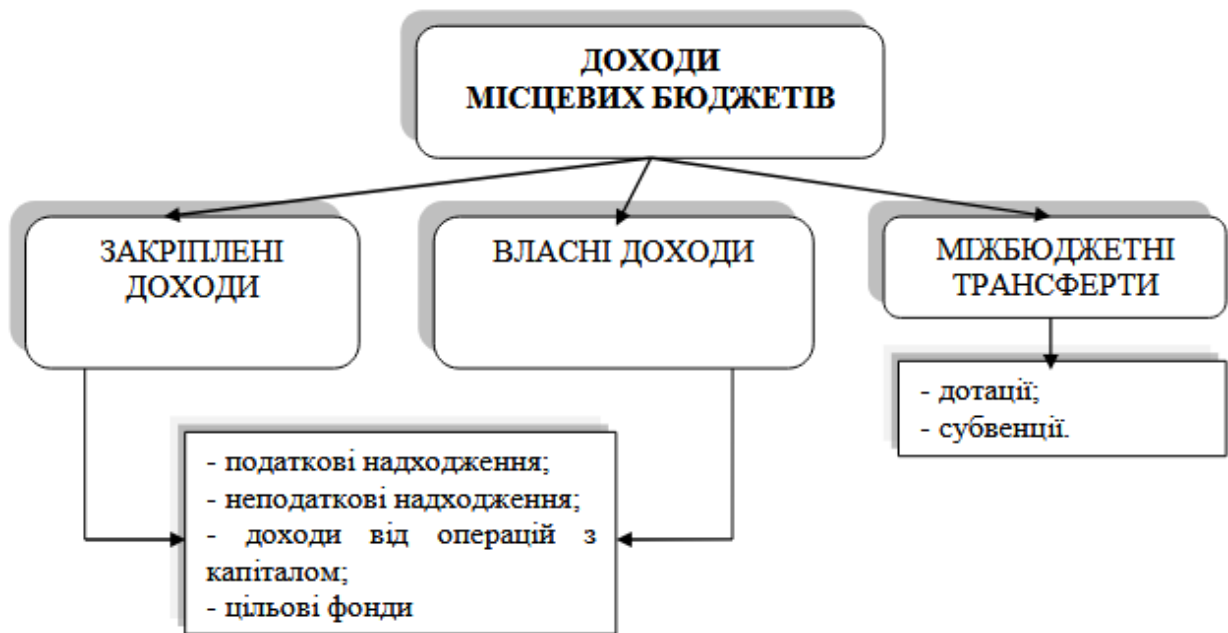

Рис. 1.2. Складові доходів місцевих бюджетів

Примітка. Складено автором самостійно.

Власні доходи бюджетів місцевого рівня «...формується за допомогою таких джерел:

- 1) податок на майно, що включає: земельний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок;
- 2) єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності;
- 3) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 4) туристичний збір;
- 5) платежі, запроваджені ОМС;
- 6) доходи від реалізації та оренди комунального майна;
- 7) адміністративні штрафи та санкції;
- 8) плата за ліцензії і сертифікати» [38].

Закріплені або регулюючі доходи місцевих бюджетів передбачають можливість збалансування доходів і видатків бюджету місцевого рівня в частині покриття дефіциту фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Вони на постійній чи тимчасовій основі передаються місцевим бюджетам у вигляді загальнодержавних податків та зборів.

До закріплених доходів місцевих місжетів відносять:

- 1) ПДФО (відсоткові частки розподілу цього податку між державним і місцевими бюджетами у 2022 році відображено на рис. 1.3);

Рис. 1.3. Розподіл ПДФО між бюджетами різних рівнів

Примітка. Складено автором за даними джерела [6]

- 2) державне мито у повній сумі, мобілізованій на конкретній території;
- 3) податок на прибуток підприємств у розмірі 10 %;
- 4) «акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів (акциз з пального) –100%
- 5) екологічний податок – 80%» [6].

У 2022 році було внесено зміни у пропорції розподілу ПДФО у зв'язку з воєнним станом в країні, зокрема до бюджетів міст обласного значення, району та територіальних громад зараховувався ПДФО у розмірі 64 %, а до державного бюджету, відповідно 21 %.

Бюджетним кодексом України визначено, що за рахунок коштів Державного бюджету України надаються офіційні трансферти місцевим бюджетам.

Дотація — це форма безвідплатної, безповоротної допомоги, яку надає бюджет вищого рівня бюджету нижчого рівня. Ця фінансова підтримка не має конкретного цільового спрямування і надається з метою збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів. Субвенція, натомість, є грошовою допомогою, яка надається місцевим бюджетам за рахунок коштів державного бюджету і призначена для конкретно визначених цілей.

Види дотацій і субвенцій за різними спрямуваннями залежать від першочергових потреб і викликів сучасного періоду функціонування бюджетної системи, а тому вони можуть змінюватися в оперативному порядку відповідно до внесених змін до чинного законодавства.

Міжбюджетні трансферти враховують бюджетне регулювання за допомогою механізму горизонтального бюджетного вирівнювання. Цей процес передбачає оцінку податкової спроможності бюджетів різних рівнів. Для розрахунку використовуються показники надходження податку на прибуток підприємств (для обласних бюджетів) та податку на доходи фізичних осіб (для обласних, міських обласного значення, районних та об'єднаних територіальних громад). «Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності обласних бюджетів здійснюється окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та ПДФО з урахуванням таких параметрів:

- 1) чисельність населення;
- 2) надходження податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки;
- 3) надходження ПДФО;
- 4) індекси податкоспроможності відповідного обласного бюджету, що визначаються окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та ПДФО» [6].

Значення індексу податкоспроможності щодо обласних бюджетів при застосуванні бюджетного вирівнювання представлено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Значення індексу податкоспроможності обласних бюджетів при здійсненні бюджетного вирівнювання

Якщо значення індексу знаходиться:	
в межах 0,9-1,1	вирівнювання не здійснюється;
менше 0,9	надається базова дотація відповідному обласному бюджету в обсязі 80 відсотків суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9;
Більше 1,1	<ul style="list-style-type: none"> • передається реверсна дотація з відповідного обласного бюджету в обсязі 50 відсотків суми, що перевищує значення такого індексу 1,1.

Примітка. Складено автором за даними джерела [6]

Показник індексу податкоспроможності на рівні обласного бюджету визначається як коефіцієнт, який вказує на рівень податкової спроможності відповідного рівня місцевого бюджету у порівнянні з таким самим усередненим показником за усіма обласними бюджетами в Україні у розрахунку на одну особу. Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності «...бюджетів міст обласного значення, ОТГ, які формуються відповідно до закону та перспективного плану формування територіальних громад, районних бюджетів, здійснюється з врахуванням таких параметрів: кількість населення; надходження ПДФО за останній звітний бюджетний період; індекс податкової спроможності відповідного бюджету» [6]. При проведенні бюджетного вирівнювання береться до уваги значення індексу податкоспроможності відповідного бюджету. Показник такого індексу є аналогічним попередньому випадку.

Висновок до розділу 1

Аналіз теоретичних аспектів формування доходів місцевих бюджетів дозволяє зробити наступні висновки:

1. Доходи місцевих бюджетів представляють собою складову централізованих фінансових ресурсів держави та органів місцевого самоврядування. Ці ресурси є необхідними для виконання функцій, які виникають як від власних, так і делегованих повноважень. Доходи відображають сукупність розподільних відносин, що виникають при розподілі вартості валового внутрішнього продукту та утворенні грошових коштів, що перебувають у розпорядженні органів державної влади, управління та місцевого самоврядування.

2. Нормативно-правове забезпечення організації формування дохідної частини місцевих бюджетів в Україні ґрунтується на Конституції України, Бюджетному кодексі України, Податковому кодексі України та щорічних законах про Державний бюджет України. Ці нормативно-правові акти регулюють бюджетні відносини, охоплюючи процеси складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, а також контролю за їх виконанням.

Власними доходами місцевих бюджетів є:

- 1) податок на майно, що включає: «земельний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок;
- 2) єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності;
- 3) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 4) туристичний збір;
- 5) платежі, запроваджені ОМС;
- 6) доходи від реалізації та оренди комунального майна;
- 7) адміністративні штрафи та санкції;
- 8) плата за ліцензії і сертифікати» [6].

РОЗДІЛ 2.

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Оцінка власних і закріплених доходів місцевих бюджетів

Фінансова основа органів місцевого самоврядування (ОМС) формується на основі доходів, які надходять до місцевих бюджетів. Ці доходи відіграють ключову роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад та регіонів країни загалом. Значущий вплив на економічну самостійність місцевих бюджетів забезпечується достатнім обсягом їх доходів, оскільки це дозволяє сприяти розвитку інфраструктури, розширенню фінансового потенціалу території, активізації господарської діяльності та задоволенню суспільних потреб громадян. Такий підхід сприяє використанню додаткових резервів фінансових ресурсів та сприяє сталому розвитку місцевих громад.

У таблиці 2.1 подано динаміку дохідної частини бюджету Ужгородської міської територіальної громади (УМТГ) за період 2020-2022 рр. згідно бюджетної класифікації доходів бюджетів.

Таблиця 2.1

Динаміка, склад і структура доходів бюджету Ужгородської міської територіальної громади за 2020-2022 рр.

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		приріст 2022/2020 рр.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Всього доходи місцевого бюджету, з них:	2450,7	100,0	2613,7	100,0	2441,9	100,0	-8,8	100,0
Податкові надходження	1206,7	49,2	1437,2	55,0	1588,7	65,0	382	15,8
Неподаткові надходження	112,5	4,5	131,6	5,0	126,3	5,2	13,8	0,7
Доходи від операцій з капіталом	11,6	0,7	46,7	1,8	10,8	0,4	-0,8	-0,3
Цільові фонди	4,8	0,1	8,7	0,4	7,8	0,4	3,0	0,3
Офіційні трансферти	1114,9	45,5	989,3	37,8	707,6	29,0	-407,3	-16,5

Примітка. Складено автором за даними джерела [15; 39]

Показники, відображені у таблиці 2.1, вказують на поступове зростання доходів бюджету УМТГ за період 2020-2021 років з 2450,7 млн. грн. і до 2613,7 млн. грн., ріст склав 163 млн. грн. Проте, у 2022 році доходи бюджету скоротилися до рівня 2441,9 млн. грн., що пов'язано із складними політичними, економічними умовами, спровокованими початком збройної агресії росії проти України, що призвело до зниження та часткове призупинення ділової активності суб'єктів підприємництва, переходу на особливий режим їх фінансово-господарської діяльності. У порівнянні з 2021 роком розмір доходів бюджету УМТГ скоротився на 171,8 млн.грн.

Структура дохідної частини міського бюджету вказує на те, що основну питому вагу займають податкові надходження. Зокрема, за аналізований період величина податкових надходжень зросла з 1206,7 млн. грн. у 2020 році до 1588,7 млн. грн. у 2022 році. Частка податкових надходжень за цей період характеризується зростанням на 15,8 відсоткових пункти або з 49,2 % до 65 %.

На рис. 2.1 подано структуру доходів бюджету УМТГ у 2022 році.

Рис. 2.1. Структура дохідної частини бюджету УМТГ у 2022 році.

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Офіційні трансферти у системі доходів бюджету УМТГ за період 2020-2022 років скоротилися з 1114,9 млн. грн. до 707,6 млн. грн., або на 407,3 млн. грн., що демонструє позитивну тенденцію зміцнення власної фінансової основи

органів місцевої влади. Частка офіційних трансфертів у доходах бюджету громади також зменшилася з 45,5 % у 2020 році до 29,0 %, або на 16,5 відсоткових пункти у 2022 році. Загалом, питома вага офіційних трансфертів і податкових надходжень до бюджету УМТГ у 2022 році становила 94 %. Інші джерела надходжень міського бюджету займають тільки 6 % доходів.

Третє місце за розміром доходів до бюджету громади займають неподаткові надходження. Частка неподаткових надходжень у структурі доходів міського бюджету знаходиться в діапазоні 4,5 % – 5,2 %. Динаміка абсолютних значень неподаткових надходжень міського бюджету характеризується зростанням за період 2020-2022 рр. з 112,5 млн. грн. до 128,3 млн. грн., ріст склав 13,8 млн. грн.

Динамічний ряд доходів від операцій з капіталом за часовий період 2020-2022 рр. характеризується скороченням поступлень на 0,8 млн. грн. Їх частка у структурі доходів міського бюджету за усіма проаналізованими роками є однією із найменших і становила 0,4 % у 2022 р. Аналогічну частку займають надходження до цільових фондів бюджету УМТГ. Абсолютні значення цього виду доходів збільшилися з 4,8 млн. грн. у 2020 році до 7,8 млн. грн. у 2022 році, ріст склав 3 млн. грн.

Відтак, за аналізований період 2020-2022 рр. збереглася, в основному, позитивна динаміка у мобілізації податкових і неподаткових надходжень та доходів від поступлень до цільових фондів. Проте, скоротилися надходження доходів за операціями з капіталом та величина наданих офіційних трансфертів. Скорочення поступлень від офіційних трансфертів характеризується як позитивний аспект, адже зображає зростання власних доходів міського бюджету.

Розглянемо склад і структуру власних та закріплених доходів бюджету УМТГ за період 2020-2022 рр. за окремими видами доходів (див. табл. 2.2). Власні доходи бюджету УМТГ демонструють поступове зростання. Зокрема, за період 2020-2022 рр. обсяг їх надходжень збільшився на 108 млн. грн. Їх частка

у структурі доходів міського бюджету зросла на 4,5 відсоткових пункти, або з 18,6 % – 23,1 %.

Таблиця 2.2

**Динаміка і структура власних та закріплених доходів бюджету
Ужгородської міської територіальної громади за 2020-2022 рр.**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2020 р.
Доходи бюджету, всього млн. грн., в тому числі:	2450,7	2613,7	2441,9	-8,8
Власні доходи	455,2	579,2	563,2	108,0
– частка власних доходів у загальному обсязі доходів місцевого бюджету, %	18,6	22,2	23,1	4,5
Закріплені доходи	880,6	1045,2	1171,1	290,5
– частка закріплених доходів у загальному обсязі доходів місцевого бюджету, %	35,9	26,7	47,9	12,0
Міжбюджетні трансферти	1114,9	989,3	707,6	-407,3
– частка трансфертів у загальному обсязі доходів місцевого бюджету, %	45,5	51,1	29,0	-16,5

Примітка. Складено автором за даними джерела [15; 39]

Динаміка надходження закріплених доходів до міського бюджету вказує на зростання показників за період 2020-2022 років на 290,5 млн. грн., що вказує на залежність бюджету громади від фінансових ресурсів, отриманих внаслідок перерозподілу загальнодержавних податків і зборів та їх спрямування до бюджету громади. До таких податків відносять: «ПДФО, акцизний податок з виробленого в Україні пального, акцизний податок з ввезеного в Україну пального та акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, податок на прибуток підприємств» [6]. Частка закріплених доходів у структурі доходів бюджету громади за останні три роки збільшилася на 12 %.

На рис. 2.2 представлено структуру доходів бюджету УМТГ у 2022 році за власними, закріпленими доходами та офіційними трансфертами. Хоча питома вага власних та закріплених доходів міського бюджету за останні три роки збільшилася, частка міжбюджетних трансфертів в структурі доходів бюджету УМТГ є вагомою і у 2022 році займала 29 %.

Отже, слід відзначити позитивний тренд у формуванні дохідної частини бюджету Ужгородської МТГ, який виявляється у стійкому зростанні власної дохідної бази. Це зростання, в свою чергу, дозволяє органам місцевого самоврядування повністю виконувати свої функції та завдання. Таким чином, актуальним стає питання про необхідність пошуку додаткових резервів для забезпечення місцевих бюджетів власними доходами в Україні.

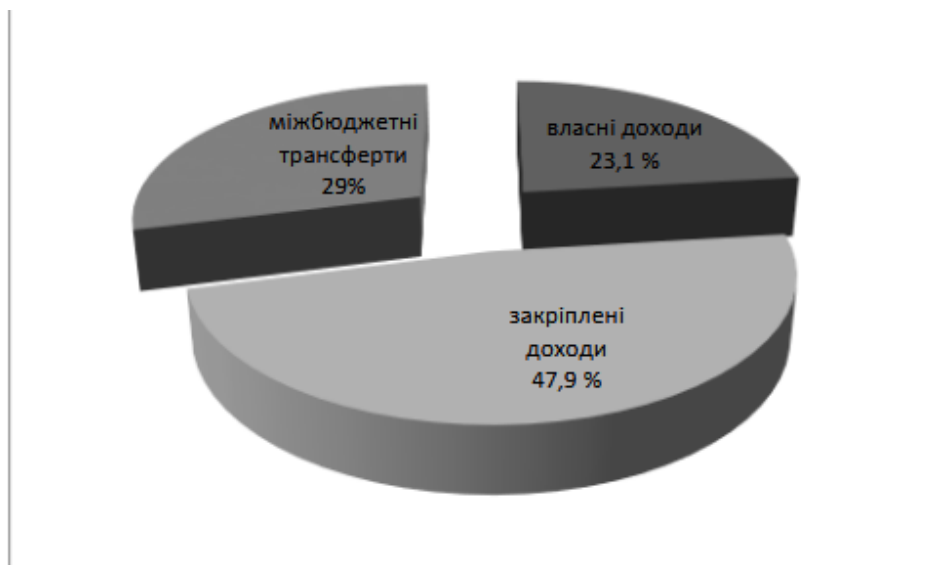

Рис. 2.2. Питома вага власних, закріплених доходів та міжбюджетних трансфертів у структурі доходів бюджету Ужгородської міської територіальної громади у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Власні та закріплені доходи місцевих бюджетів не лише є важливим елементом фінансової системи, але й служать індикатором рівня соціально-економічного розвитку територій. Ці доходи формуються завдяки сплаті податків та зборів як юридичними, так і фізичними особами. Також вони обумовлені діяльністю органів місцевого самоврядування, які здійснюють адміністративні послуги, керують комунальним майном, а також застосовують адміністративні санкції та штрафи за порушення законодавства.

У контексті розвитку місцевих громад важливо підкреслити, що зростання цих доходів може бути сприятливим для розвитку соціальних та

економічних ініціатив. Наприклад, стимулювання підприємництва та ефективного використання комунального майна може сприяти збільшенню обсягів цих доходів. Особливу увагу слід приділити також впровадженню інноваційних методів управління та вдосконаленню системи надання адміністративних послуг, що сприятиме збільшенню доходів внаслідок покращення ефективності управління.

Таким чином, розвиток механізмів для збільшення власних і закріплених доходів може стати ключовим фактором для сталого розвитку та підвищення соціально-економічного рівня місцевих громад.

Проведемо аналіз процесу формування бюджету Ужгородської міської територіальної громади за власними і закріпленими доходами за період 2020-2022 рр. (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка та структура власних і закріплених доходів місцевого бюджету Ужгородської міської територіальної громади за 2020-2022 рр.

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 / 2020 рр.
Доходи місцевого бюджету, всього, 25лн. грн., в тому числі:	2450,7	2613,7	2441,9	-8,8
Власні і закріплені доходи	1335,8	1624,4	1734,3	398,5
<i>питома вага власних і закріплених доходів у структурі усіх доходів місцевого бюджету, %</i>	54,5	62,1	71,0	16,5
Власні доходи	455,2	579,2	563,2	108,0
<i>питома вага власних доходів у структурі власних і закріплених доходів місцевого бюджету, %</i>	34,1	35,6	32,5	- 1,6
Закріплені доходи	880,6	1045,2	1171,1	290,5
<i>питома вага закріплених доходів у структурі власних і закріплених доходів місцевого бюджету, %</i>	65,9	64,4	67,5	1,6

Примітка. Складено автором за даними джерела [15; 39]

Динаміка мобілізації власних та закріплених доходів бюджету УМТГ за період 2020-2022 рр. характеризується зростанням показників на 398,5 млн. грн. Частка власних і закріплених доходів міського бюджету у загальній структурі доходів даного бюджету за останні три роки зображає ріст на 16,5 %.

Разом з тим, у складі власних та закріплених доходів міського бюджету за цей період за абсолютними та відносними показниками перевага надається закріпленим доходам. Зокрема, за період 2020-2022 рр. закріплені доходи збільшились на 290,5 млн. грн. Частка закріплених доходів у загальній структурі власних і закріплених дохідних джерел бюджету громади зросла на 1,6 % (з 65,9 % до 67,5 %) (див. рис. 2.3).

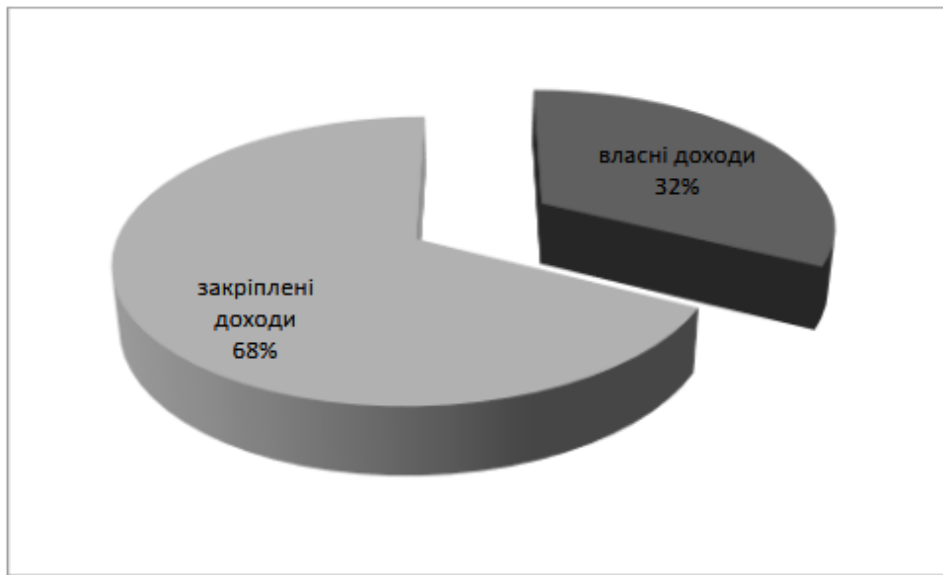

Рис. 2.3. Структура власних і закріплених доходів бюджету Ужгородської міської територіальної громади за 2022 р.

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Таким чином, у 2022 році закріплені доходи бюджету Ужгородської міської територіальної громади вдвічі перевищили власні доходи, що є негативним фактором у розвитку громади, адже вказують на її фінансову залежність від коштів державного бюджету.

Розглянемо більш детально склад і структуру закріплених і власних доходів бюджету УМТГ з метою здійснення детального аналізу дохідних джерел зростання за період 2020-2022 рр. Так, у таблиці 2.3 подано динаміку, склад і структуру власних доходів бюджету УМТГ в розрізі її окремих надходжень, а на рис. 2.7 представлено структуру закріплених доходів даного бюджету.

У складі власних доходів бюджету громади найбільшу частку займають: єдиний податок – 64,3 % і податок на майно – 35,2 %. Інші власні надходження бюджету громади складають лише 0,5 %. До податку на майно включено: транспортний, земельний податок та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

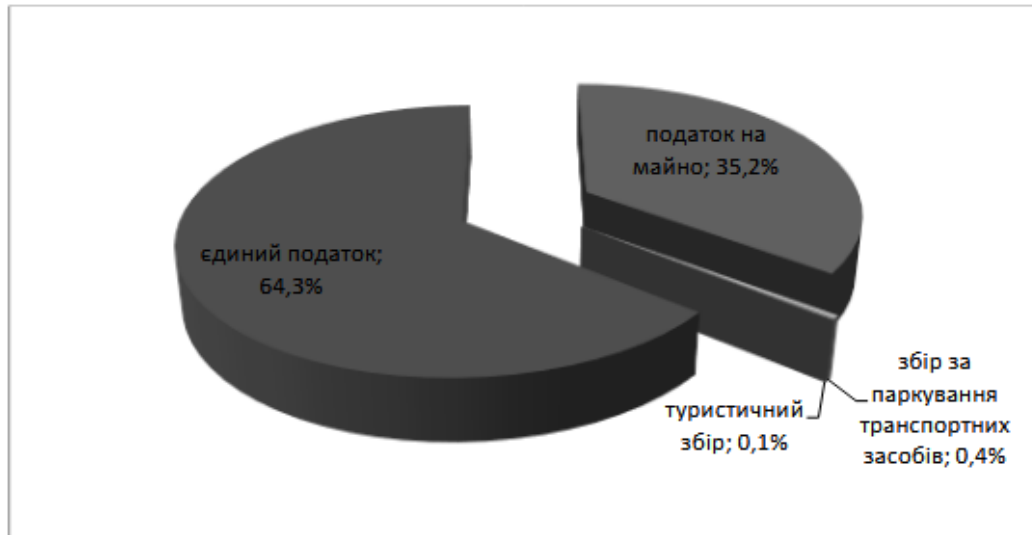

Рис. 2.4. Структура власних доходів бюджету Ужгородської міської територіальної громади у 2022 році

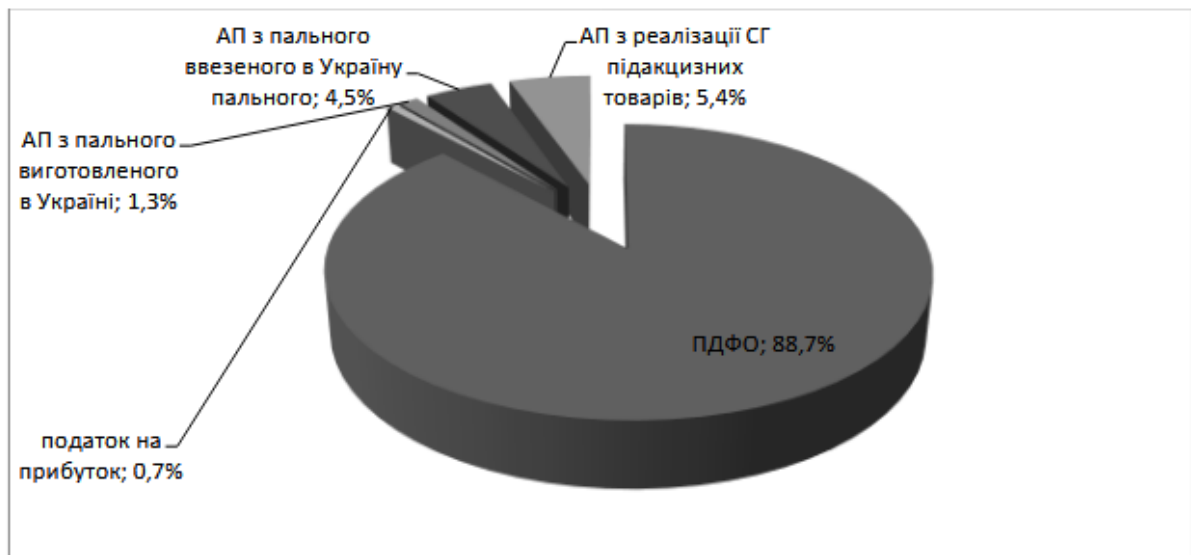

Рис. 2.5. Структура закріплених доходів бюджету Ужгородської міської територіальної громади у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Найбільшу питому вагу у структурі закріплених доходів бюджету

громади займає ПДФО, а саме 88,7 %, акцизний податок з реалізації СПД роздрібної торгівлі підакцизних товарів – 5,4 %, акцизний податок з імпорту пального – 4,5 %, інші 2 % займають податок на прибуток підприємств та акцизний податок з пального, виробленого в Україні.

2.2. Моніторинг податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів

Суттєвий вплив на економічну самостійність місцевих бюджетів зумовлює наявність значного обсягу їх доходів, зокрема податкових надходжень. Це сприяє розвитку інфраструктури, збільшенню фінансового потенціалу території та дозволяє активізувати економічну діяльність для задоволення суспільних потреб населення. Податкові надходження виступають ефективним інструментом у сфері фінансового регулювання. Враховуючи вплив циклічного економічного розвитку та зовнішніх соціально-економічних чинників, вони взаємодіють у сфері розподілу ВВП.

У структурі доходів бюджету УМТГ значну частку складають податкові надходження. Протягом 2020 року їх питома вага складала 65% від усіх доходів бюджету. Податкові надходження включають як загальнодержавні, так і місцеві податки та збори. Динаміку, склад і структуру податкових надходжень до бюджету Ужгородської міської територіальної громади за 2020-2022 роки наведено у таблиці 2.4.

Дані таблиці 2.4 зображають ріст податкових надходжень за період 2020-2022 рр., на 382,2 млн. грн., що становить 131,6 %. Серед податкових надходжень бюджету громади за період 2020-2022 рр. домінуючим є ПДФО, частка якого за цей період зросла на 2,9 % (з 62,3 % до 65,2 %). Абсолютні показники ПДФО у динаміці 2020-2022 рр. зросли з 751,9 млн. грн. до 1039,0 млн. грн., або на 287,1 млн. грн.

Більше як 8% усіх податкових надходжень до бюджету громади становлять акцизний податок на вироблене в Україні і ввезене в Україну

пальне, а також акцизний податок з реалізації СПД роздрібної торгівлі підакцизних товарів. А саме, якщо питома вага акцизного податку з виробленого в Україні пального складає до 1 % податкових надходжень бюджету УМТГ, то частка акцизного податку із ввезеного в Україну пального становить 3,4 %.

Таблиця 2.4

**Динаміка та структура податкових надходжень до бюджету
Ужгородської міської територіальної громади за 2020-2022 роки**

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	відхилення 2022 до 2020 років
Доходи бюджету, всього млн. грн., в тому числі:	2450,7	2613,7	2441,9	-8,8
Податкові надходження, з них:	1206,3	1437,1	1588,5	382,2
- ПДФО	751,9	922,0	1039,0	287,1
частка ПДФО у структурі податкових надходжень, %	62,3	64,1	65,2	2,9
- податок на прибуток підприємств	0,36	0,45	3,09	2,73
частка податку на прибуток у структурі податкових надходжень, %	0,2	0,3	0,1	-0,1
- збір за спец. використання природних ресурсів	0,003	0,077	0,096	0,093
частка збору за СВІП плати у структурі податкових надходжень, %	-	-	0,06	-
- АП з виробленого в Україні пального	11,5	11,5	15,2	3,7
частка АП з виробленого в Україні пального у структурі податкових надходжень, %	0,9	0,8	0,9	-
АП з ввезеного в Україну пального	47,2	47,4	53,3	6,1
частка АП з ввезеного в Україну пального у структурі податкових надходжень, %	3,9	3,3	3,4	-0,5
- АП з реалізації СГ роздрібної торгівлі підакцизних товарів	70,0	64,3	63,7	-6,3
частка АП з реалізації СГ роздрібної торгівлі підакцизних товарів у структурі податкових надходжень, %	5,8	4,5	4,0	-1,8
- місцеві податки і збори	325,3	391,2	414,1	88,8
частка місцевих податків і зборів у структурі податкових надходжень, %	26,9	27,2	26,5	-0,4

Примітка. Складено автором за даними джерела [15; 39]

Абсолютні значення даних джерел податкових надходжень за період 2020-2022 років вказують на зростання: обсяг акцизного податку із виробленого в Україні палива зріс з 11,5 млн. грн. до 15,2 млн. грн., або на 3,7 млн. грн., а обсяг акцизного податку із ввезеного в Україну палива зріс на 6,1 млн. грн., що практично у два рази перевищує попереднє значення.

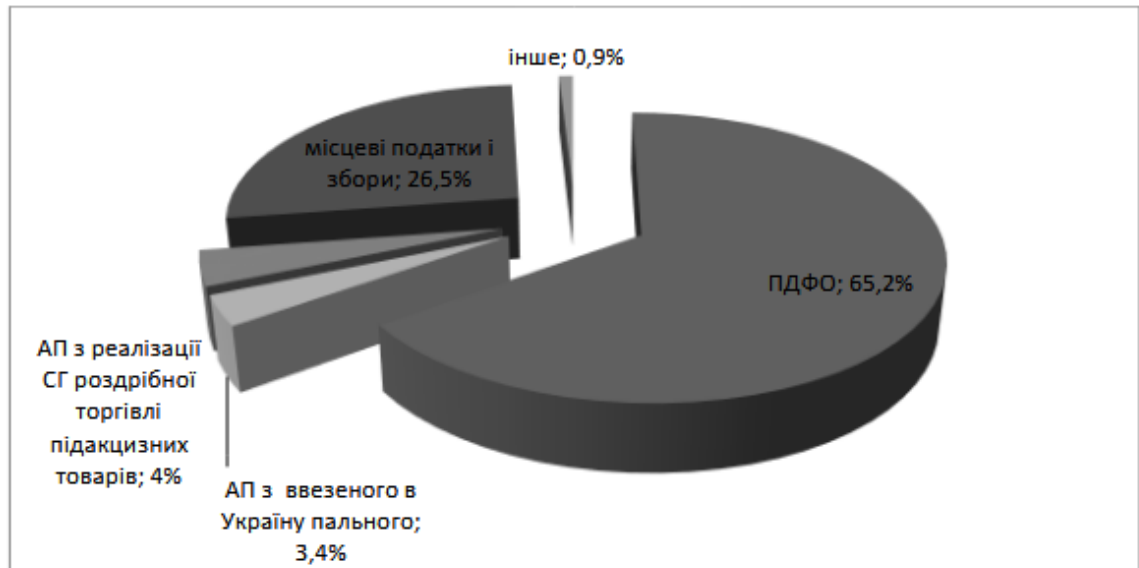

Рис. 2.6. Структура податкових надходжень бюджету Ужгородської міської територіальної громади у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Найменшу питому вагу у структурі податкових надходжень бюджету УМТГ займає податок на прибуток підприємств приватного і комунального сектору та рентна плата, їх частка у структурі податкових надходжень загалом становить до 2%. Відтак, абсолютні значення цих податкових платежів зросли у динаміці 2020-2022 років. Так, надходження податку на прибуток за даний період часу вказує на їх ріст у сумі 2,73 млн. грн. (з 0,36 млн. грн. у 2020 році до 3,09 млн. грн. у 2022 році). Рентна плата включає рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів, водних ресурсів та користування надрами. Динаміка поступлень від цих джерел надходжень є незначною, однак їх абсолютні значення за роками вказують на зростання з 0,003 млн. грн. до 0,096 млн. грн.

Іншим значним джерелом наповнення міського бюджету у складі податкових надходжень виступають місцеві податки і збори (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка надходження місцевих податків і зборів до бюджету
Ужгородської міської територіальної громади за 2020-2022 роки**

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 / 2020 рр.
Доходи бюджету, всього млн. грн., <i>в тому числі:</i>	2450,7	2613,7	2441,9	-8,8
Власні доходи, з них:	455,2	579,2	563,2	108,0
Місцеві податки і збори, зокрема:	325,3	391,2	414,1	88,8
Податок на майно, в тому числі:	123,3	145,9	145,7	22,4
- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	38,9	54,0	59,7	20,8
- плата за землю	82,4	90,1	84,8	1,9
- транспортний податок	2,0	1,8	1,1	-0,9
Збір за паркування транспортних засобів	1,6	2,4	1,7	0,1
Туристичний збір	0,2	0,5	0,3	0,1
Єдиний податок	200,1	242,4	266,3	66,2
питома вага місцевих податків і зборів у власних доходах місцевих бюджетів, %	71,5	67,5	73,5	2,0

Примітка. Складено автором за даними джерела [15; 39]

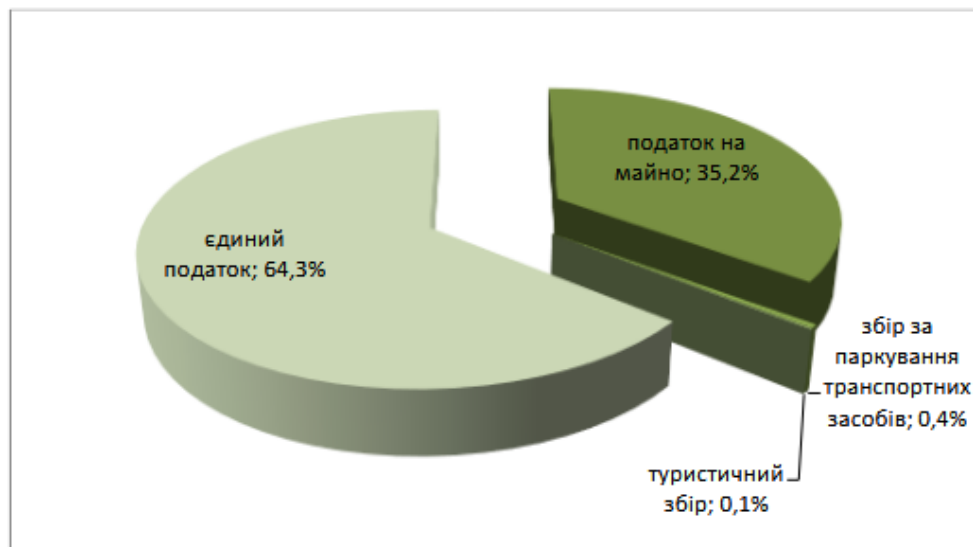

Рис. 2.7. Структура місцевих податків і зборів бюджету Ужгородської міської територіальної громади у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Динаміка надходження місцевих податків і зборів за період 2020-2022 рр. вказує на їх поступове зростання на 88,8 млн. грн., приріст склав 127,3 %. У переліку місцевих податків і зборів більше 64 % становить єдиний податок, сплачений СПД. Абсолютні дані такого платежу в динаміці аналізованих років зросли з 200,1 млн. грн. до 266,3 млн. грн., або на 66,2 млн. грн. Вагомим джерелом бюджету УМТГ складає податок на майно, частка якого у структурі місцевого оподаткування становить 35,2 % у 2022 році, а його абсолютні значення зросли з 123,3 млн. грн. у 2020 році до 145,7 млн. грн. у 2022 році, ріст склав 22,4 млн. грн. Складовими податку на майно є: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, податок на землю і транспортний податок.

Серед складових податку на майно найбільшу питому вагу займає плата за землю, надходження якої коливається в діапазоні від 82,4 млн. грн. у 2020 році та 90,1 млн. грн. у 2021 році. У 2022 році обсяг надходжень плати за землю скоротився на 5,3 млн. грн. у порівнянні з попереднім роком і склав 84,8 млн. грн. На зменшення обсягу надходження плати за землю значний вплив справило надання пільг з оподаткування у 2022 році, що пов'язано із введенням воєнного стану на всій території країни. Частка плати за землю у структурі податку на майно у 2022 році склала 58,2 %. Питома вага податку на майно з нерухомості у складі податку на майно у 2022 році становила 40,9 %. Абсолютні показники даного платежу за період 2020-2022 років зображають ріст на 20,8 млн. грн. (з 38,9 млн. грн. до 59,7 млн. грн.). Незначну питому вагу в структурі податку на майно має транспортний податок, а саме 0,9 %, його абсолютні показники скоротилися і станом на 2022 рік склали 1,1 млн. грн. Слід зазначити, що податок на майно та єдиний податок разом займають 99,5 % усіх місцевих податків і зборів у бюджеті громади і тільки 0,5 % припадає на місцеві збори: туристичний збір і збір за паркування транспортних засобів.

В цілому, у структурі власних доходів бюджету Ужгородської міської територіальної громади частка вага місцевих податків і зборів у 2022 році

становила 73,5 %, що зображає їх потенційні можливості у наповненні бюджету громади на майбутнє.

2.3. Міжбюджетні трансферти у системі доходів місцевих бюджетів

У 2022 році місцеве самоврядування продемонструвало вражаючу стійкість і здатність ефективно протистояти найскладнішим викликам, зокрема в умовах фінансових труднощів та воєнного стану. Навіть у важких обставинах органи місцевого самоврядування (ОМС) надали належну підтримку силам тероборони, ЗСУ та національній безпеці, а також внутрішньо переміщеним особам, що потребували захисту.

ОМС активно організовували та забезпечували діяльність тероборони, забезпечували матеріально-технічну допомогу ЗСУ та взаємодіяли з іноземними партнерами. Це охоплювало широкий спектр заходів, включаючи допомогу внутрішньо переміщеним особам, підтримку релокованого бізнесу, організацію укриттів та надання послуг громадянам на високому рівні, незважаючи на щоденні обстріли. Важливим аспектом успішної дії в умовах війни виявилася ефективна реформа децентралізації. Вона дозволила ОМС отримати значні автономні фінансові ресурси, які виявилися ключовими у протистоянні негараздам.

Перші місяці війни залишили певний негативний відбиток на фінансову базу місцевого самоврядування. За цей період держава ввела податкові пільги, адаптація до яких вимагала зусиль ОМС. Місцеве самоврядування успішно впоралося із завданням, надаючи фінансову підтримку бізнесу та розробляючи програми підтримки суб'єктів господарювання на власний рахунок у наступні місяці.

Вирішення завдань, пов'язаних із стабілізацією економічної динаміки та подоланням наслідків економічної кризи на поточному етапі, вимагає застосування новаторських концептуальних підходів для максимізації

ефективності міжбюджетних відносин. Міжбюджетні відносини становлять важливий інструмент фінансового регулювання держави, спрямований на подолання нерівностей у ресурсному забезпеченні різних територій, забезпечення балансу та підтримку економічного розвитку регіонів.

Основою цих відносин є міжбюджетні трансферти, механізм надання яких постійно піддається переглядам і реформам. У системі міжбюджетних трансфертів, дотації представлені у вигляді базової та реверсної дотації, різниця між якими полягає в напрямках спрямування фінансових ресурсів.

Окрім цього, важливо розглядати можливості впровадження нових інструментів і стратегій для оптимізації процесів міжбюджетних відносин та забезпечення більш ефективного використання ресурсів для підтримки сталого розвитку регіонів. У таблиці 2.7 представлено види дотацій і субвенцій місцевим бюджетам у 2022 році. Слід зазначити, що види дотацій і субвенцій залежать від економічної ситуації і тих ризиків, які стоять перед державою, вони можуть змінюватись в оперативному порядку відповідно до чинного в Україні законодавства.

У таблиці 2.6 подано показники надходження офіційних трансфертів до бюджету УМТГ за період 2020-2022 років.

Аналіз показників надходження офіційних трансфертів до бюджету УМТГ за період 2020-2022 років вказує на їх значне скорочення на 407,3 млн. грн. Зокрема, якщо у 2020 році її обсяги склали 1114,9 млн. грн., то у 2022 році – тільки 707,6 млн. грн. Найбільшу питому вагу у складі офіційних трансфертів у 2022 році становили субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, а саме 93,3 %, що вдвічі більше, ніж у 2020 році (45,6 %). Субвенції з державного бюджету у 2022 році включали лише освітню субвенцію на відміну від попередніх років.

Субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам у складі офіційних трансфертів бюджету УМТГ становили 5,1 % у 2022 році.

Таблиця 2.6

**Види дотацій і субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам
у 2022 році [16]**

Види міжбюджетних трансфертів	Спрямування окремих видів міжбюджетних трансфертів
	Офіційні трансферти від органів державного управління, <i>в тому числі:</i>
Дотації державного бюджету:	<p>3 Базова дотація;</p> <p>Додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я;</p> <p>Додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок наданих державою податкових пільг зі сплати земельного податку суб'єктам космічної діяльності та літакобудування;</p> <p>Додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на проведення розрахунків протягом опалювального періоду за комунальні послуги та енергоносії, які споживаються установами, організаціями, підприємствами, що утримуються за рахунок відповідних місцевих бюджетів;</p> <p>Додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам для надання компенсації закладам комунальної форми власності, закладам освіти державної форми власності, що передані на фінансування з місцевих бюджетів, закладам спільної власності територіальних громад області, що перебувають в управлінні обласних рад.</p>
Субвенції державного бюджету місцевим бюджетам	<p>3 Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану</p> <p>Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів в рамках Надзвичайної кредитної програми для відновлення України</p> <p>Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на відновлення об'єктів критичної інфраструктури в рамках спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку проекту «Проект розвитку міської інфраструктури – 2»</p> <p>Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам</p> <p>Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на проектні, будівельно-ремонтні роботи, придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних, підтримку малих групових будинків та забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа</p> <p>Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України</p> <p>Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реформування регіональних систем охорони здоров'я для здійснення заходів з виконання спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку проекту Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей</p> <p>Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами</p> <p>Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на проведення виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів</p> <p>Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах</p>

Таблиця 2.7

**Динаміка надходження офіційних трансфертів до бюджету
Ужгородської міської територіальної громади за 2020-2022 роки**

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 / 2020рр.
Доходи бюджету, всього млн. грн., в тому числі:	2450,7	2613,7	2441,9	-8,8
Офіційні трансферти, з них:	1114,9	989,3	707,6	-407,3
субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	993,4	954,6	664,4	-329
<i>питома вага субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам у структурі офіційних трансфертів, %</i>	<i>89,1</i>	<i>96,5</i>	<i>93,9</i>	<i>4,8</i>
освітня субвенція	609,8	334,4	664,4	54,6
субвенція на розвиток спортивної інфраструктури	-	141,6	-	-
інші субвенції	383,5	526,3	-	-
субвенція з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	100,3	28,7	36,1	-64,2
дотація з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	20,1	4,9	6,4	-13,7
<i>питома вага дотації іншим місцевим бюджетам з місцевих бюджетів, %</i>	<i>1,8</i>	<i>0,5</i>	<i>0,9</i>	<i>-0,9</i>

Примітка. Складено автором за даними джерела [15; 39]

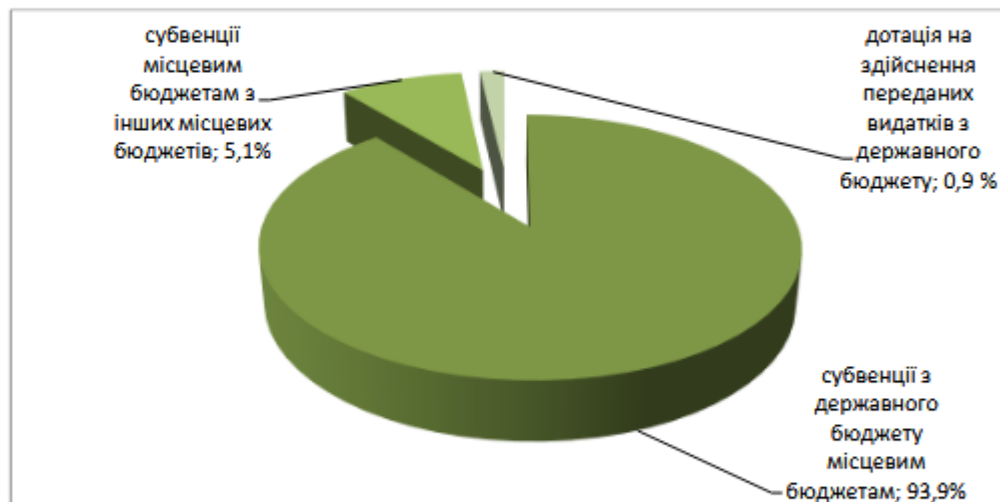

Рис. 2.8. Структура офіційних трансфертів у доходах бюджету Ужгородської міської територіальної громади у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Найбільші за обсягом фінансування кошти було спрямовано на:

- «надання пільг та житлових субсидій населенню;
- виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства;
- на здійснення переданих видатків у сфері освіти і охорони здоров'я;
- інші субвенції» [39].

0,9 % офіційних трансфертів у структурі дохідної частини бюджету громади у 2022 році становить дотація на виконання переданих видатків з державного бюджету.

В розрізі субвенцій, котрі надані з державному бюджету бюджету УМТГ у 2020-2022 роках, найбільша питома вага припадає на освітню субвенцію (93,9 % у 2022 році) і має тенденцію до нарощення показників. Слід відмітити, що у 2022 році з державного бюджету надавалась лише освітня субвенція. Динаміка абсолютних значень освітньої субвенції за три останні роки вказує на їх зростання з 609,8 млн. грн. у 2020 році до 664,4 млн. грн. у 2022 році, ріст становив 54,6 млн. грн.

Згідно положень Постанови КМУ «Про порядок та умови надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» [33] «...освітня субвенція спрямовується на оплату праці педагогічним працівникам ЗНЗ усіх типів, професійно-технічних ВНЗ державної і комунальної власності щодо забезпечення видатків на здобуття повної загальної середньої освіти, а саме на заробітну плату викладачів загальноосвітніх дисциплін» [33].

Згідно положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» у загальному обсязі освітньої субвенції враховано видатки на виплату заробітної плати педагогічним працівникам, зокрема:

- «ЗНЗ у зв'язку із поділом класів на групи при вивченні окремих предметів;
- інклюзивно-ресурсних центрів;
- загальноосвітніх навчальних закладів приватної форми власності» [33].

Отже, міжбюджетні трансферти, що включаються до бюджету УМТГ, переважно виділяються для виконання делегованих повноважень органів вищої влади органам нижчого рівня. Проте ці трансферти часто не забезпечують повністю фінансові потреби регіону для виконання цих повноважень. Важливо зауважити, що офіційні трансферти є значущим джерелом для реалізації державної політики в регіональному контексті.

Висновок до розділу 2

На основі проведеного аналізу з формування власних і закріплених доходів бюджету Ужгородської міської територіальної громади нами зроблено певні висновки.

Отже, визначальним для фінансової самостійності ОМС стає належний обсяг доходів місцевих бюджетів, що дозволяє сприяти розвитку інфраструктури ОТГ, міст та сіл. Це сприяє розширенню фінансового потенціалу території, дозволяє залучати додаткові резерви фінансових ресурсів через активізацію діяльності суб'єктів господарювання та задоволення суспільних потреб мешканців.

У бюджеті УМТГ, власні і закріплені доходи становлять 71% усіх доходних джерел у 2022 році, що свідчить про істотний ріст на 16,5 відсоткових пунктів порівняно з 2020 роком. Офіційні трансферти з державного бюджету та інших місцевих бюджетів складають 29%.

Співвідношення власних і закріплених доходів бюджету УМТГ вказує на збільшення закріплених доходів (пропорція складає 32,5% проти 67,5% у 2020 році), де перевага надається ПДФО. Ця тенденція характеризується зростаючими показниками у часі. Наприклад, якщо у 2020 році частка закріплених доходів становила 65,9%, то у 2022 році – 67,5%.

Основними джерелами доходів бюджету УМТГ є податкові надходження та офіційні трансферти, які у 2022 році становлять 65% та 29% відповідно. Динаміка податкових надходжень свідчить про їх зростання з 1206,7 млн. грн. у 2020 році до 1588,7 млн. грн. у 2022 році, що означає приріст на 15,8 млн. грн. У структурі податкових надходжень вирізняється ключова роль ПДФО (65,2%) та місцевих податків і зборів (26,5%), що у сумі складають 91,7% всіх податкових надходжень до бюджету УМТГ. Щодо офіційних трансфертів, їхній обсяг за останні три роки зменшився на 407,3 млн. грн., з 1114,9 млн. грн. у 2020 році до 707,6 млн. грн. у 2022 році. Головною причиною цього скорочення є зменшення обсягу надання пільг та житлових субсидій населенню для оплати комунальних послуг.

Невеликий внесок у доходи бюджету УМТГ формують неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом. У 2022 році їх частка в структурі доходів міста складає відповідно 5,2% та 0,4%. Інтересно відзначити, що неподаткові надходження проявляють тенденцію до зростання протягом трьох років, збільшившись на 13,8 млн. грн., що становить 5,2% усіх джерел доходів міста. З іншого боку, доходи від операцій з капіталом скоротилися на 0,8 млн. грн.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Процес формування доходової частини місцевих бюджетів та пошук резервів для зростання доходних джерел є актуальним завданням в контексті трансформаційних змін в Україні, особливо в контексті адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади. Паралельно з впровадженням заходів і програм, відповідних до змін у Бюджетному та Податковому кодексах, спрямованих на децентралізацію фінансових ресурсів, питання наповнення місцевих бюджетів залишається на передньому плані. Низький рівень власних доходів місцевих бюджетів обмежує фінансові можливості органів місцевого самоврядування (ОМС), що негативно впливає на функціонування територіальних громад через їхню неспроможність виконувати власні повноваження.

З урахуванням сказаного, стає очевидною необхідність вивчення зарубіжного досвіду у формуванні місцевих бюджетів з метою адаптації успішних практик розвинених країн та їх впровадження на теренах України.

Основним документом, на якому базується формування дохідної частини місцевих бюджетів розвинутих країн світу є «...положення та принципи Європейської Хартії місцевого самоврядування» [12]. Слід зазначити, що світовий досвід не є обов'язковим для запровадження у вітчизняну практику, однак окремі його елементи можуть стати корисними для України. Вивчення особливостей «фінансового забезпечення ОМС у зарубіжних країнах сприятиме запобіганню поширення негативних процесів у нашій державі, а також відображає позитивний досвід реалізації політики децентралізації фінансових ресурсів в Україні» [18].

Розглянемо детальніше специфіку формування дохідної частини місцевих бюджетів розвинутих країн світу. Відмітимо, що державний устрій є базовим

критерієм при розподілі функцій між різними видами бюджетів у бюджетній системі країни. Так, у країнах з федеративним устроєм розподіл функціональних повноважень між рівнями бюджетів є більш вираженим, аніж в унітарних країнах. Для федеративних країн характерним є «...наявність додаткової (субцентральної) ланки в бюджетній системі (бюджетів членів федерації), що передбачає більшу відповідальність за фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в країні (суб'єктів федерації)» [21, с. 65].

У економічно розвинутих країнах органи місцевого самоврядування мають високий рівень фінансової автономії, що виступає вагомим фактором розвитку і фінансової незалежності цих бюджетів від бюджетів вищого рівня. До ряду таких країн відносять: «...Швецію, Австрію, Швейцарію. Рівень фінансової незалежності у них сягає від 70 до 98 %. У Франції, Фінляндії, Бельгії значення даного показника коливається в межах від 55 до 70 %. Досить високий рівень самостійності місцевих бюджетів цих країн значною мірою визначається високою часткою власних доходів, які складають у: Швеції понад 70 %, Іспанії – 50 %, Норвегії – 56 % доходів бюджетів ОМС» [26].

Власні доходи слугують основним джерелом надходжень до місцевих бюджетів у ряді європейських країн, що входять до складу країн ЄС. В Україні власні доходи місцевих бюджетів мають незначну частку у дохідній частині місцевих бюджетів, що вказує на невисокий рівень їх фінансової незалежності.

В частині пошуку додаткових джерел наповнення місцевих бюджетів органи місцевого самоврядування наділені рядом повноважень, реалізація яких сприятиме виконанню власних і делегованих повноважень на рівні територіальних утворень. Стратегічним напрямом у реалізації місцевої фінансової політики має стати «посилення зацікавленості ОМС у залученні додаткового обсягу фінансових ресурсів, зростанні ролі власних фінансових ресурсів у наповненні місцевих бюджетів» [32].

Особливе значення при формуванні дохідної частини місцевих бюджетів різних країн світу належить податковим надходженням, представленим

податками і зборами, які «використовуються державою як базовий інструмент перерозподілу національного доходу та є основою дохідної частини в таких складових фінансової системи, як державний і місцеві бюджети, спеціальні урядові фонди» [42].

У багатьох країнах Європейського союзу податкові надходження становлять понад третину загальних доходів місцевих бюджетів, а ці надходження формують майже половину фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Водночас участь трансфертних платежів від центрального бюджету є невеликою, і органи місцевого самоврядування здатні незалежно забезпечувати інвестиційний компонент своїх бюджетів завдяки податковим надходженням. Розподіл податків між різними бюджетами здійснюється на основі встановлених моделей.

Одна з таких моделей - модель пайового розподілу базових податків і зборів між різними рівнями влади, що фіксується в законодавчих актах і передбачає відповідні частки податків для конкретних бюджетів. Ця модель є характерною для Німеччини.

Іншою моделлю є використання «...спільної бази оподаткування різними рівнями влади. При якому кожен з них встановлює власну ставку податку на основі єдиної бази оподаткування, а загальна ставка податку є сумою відповідних податкових ставок різних рівнів влади. Така модель характерна для Швеції» [48]. За таким критерієм як види податкових надходжень усі місцевих бюджетів європейських країн поділяють на відповідні групи (див. табл. 3.1):

Щодо активного використання податків на майно, важливо врахувати їх позитивні та негативні аспекти. Серед позитивних сторін використання цієї категорії податків можна визначити:

1. *справедливість оподаткування*: Податки на майно в повній мірі відповідають принципам справедливого оподаткування, розподіляючи фінансове навантаження відповідно до власності.

2. *місцевий податок на нерухомість*: Податок на нерухоме майно є ефективним методом оподаткування на місцевому рівні, оскільки нерухоме

майно неможливо перемістити, що ускладнює ухилення від сплати цього податку;

3. *збереження загальнодержавної податкової бази*: Податки на майно не зменшують загальнодержавну податкову базу та збори, що дозволяє зберігати стабільність фіскальних надходжень.

4. *стабільність доходів*: Податки на майно характеризуються стабільністю доходів, у відміню від податків на доходи чи споживання, оскільки вартість майна мало залежить від коливань ринкових умов.

Ці позитивні аспекти свідчать про ефективність та справедливість використання податків на майно.

Таблиця 3.1.

Види податкових надходжень в окремих країнах світу

	види податкових надходжень	країни
1.	країни з високим рівнем надходжень податку на майно	Великобританія, Люксембург, Португалія, Ірландія, Нідерланди
2.	країни з високою часткою прибуткового податку	країни Північної Європи
3.	країни зі змішаними податковими надходженнями, що включають податки на майно, прибуткові податки та податки з продажу	країни Південної Європи: Кіпр, Іспанія, Бельгія, Італія

Примітка. Складено автором за даними [48].

Негативні аспекти справляння податків на майно включають:

1. *складність адміністрування*: Проблемою є ускладнення процесу адміністрування, що виникає через відсутність ефективних та об'єктивних методів оцінки вартості майна. Це може призвести до ускладнень у зборі відповідних податків та контролю за правильністю їхнього обчислення.

2. *відсутність повної та достовірної бази даних*: Відсутність повноцінної та надійної бази даних про рухоме і нерухоме майно, а також інформації щодо його володіння та розпорядження, ускладнює точне визначення об'єкта оподаткування і може призвести до несправедливого розподілу податкового тягаря. Ці негативні аспекти вказують на необхідність вдосконалення системи адміністрування та збір даних для ефективного впровадження податків на майно.

Основу доходів місцевих бюджетів у значній кількості країн світу формує прибутковий податок з громадян (в Україні – це податок з доходів фізичних осіб (ПДФО)), «...ОМС не встановлюють ставки податку, а отримують фіксований відсоток від загального обсягу його мобілізації на відповідній території. Значний обсяг надходжень прибуткового податку в країнах Північної Європи обумовлено високим рівнем доходів громадян» [52].

У зарубіжних країнах для наповнення місцевих бюджетів активно використовуються місцеві податки і збори та вони є багаточисельними. Зокрема, у «Франції їх нараховується більше 50, у Бельгії – 100, в Італії – 70. Водночас, є країни, де використовується лише один або кілька місцевих податків і зборів, зокрема у Англії (1 податок – подушний). Таких країн є мало, оскільки зростання чисельності місцевих податків та зборів забезпечує стабільність наповнення у місцевих бюджетів» [50].

На нашу думку, для посилення ролі місцевих податків і зборів доцільно розглянути можливість розширення повноважень органів місцевого самоврядування (ОМС). Зокрема, це стосується визначення переліку місцевих податків і зборів, а також установа особливостей їхнього справляння на конкретних територіях. ОМС завжди можуть виявити об'єкти оподаткування, які могли б збільшити доходи місцевих бюджетів, і введення податків на специфічні види економічної діяльності має бути в компетенції саме ОМС.

Більшість країн світу використовують два типи бюджетів: адміністративні (поточні) та інвестиційні (місцеві бюджети розвитку). Кожен з них має свої джерела доходів. Доходи місцевих поточних бюджетів формуються за рахунок місцевих податків і зборів, а також доходів, наданих центральною владою, платежів та інших джерел. Бюджети розвитку фінансуються за рахунок банківських кредитів, комунальних позик, інвестиційних субсидій, які надаються центральними владними органами та іншими джерелами. Законодавством обмежено використання доходів бюджету розвитку для покриття поточних видатків.

В Україні також відбувається формування бюджету розвитку в межах місцевих бюджетів, проте його структура та напрями використання фінансових ресурсів потребують оновлення, особливо у контексті збільшення ролі бюджетних асигнувань для підтримки інноваційних процесів на відповідних територіях.

Отже, вивчення досвіду країн із унітарною структурою та вираженими регіональними традиціями може слугувати зразком для розробки та впровадження політики реформування дохідної частини місцевих бюджетів в Україні.

Доречно звернути увагу на практичний досвід Франції, «...зважаючи на схожі адміністративні системи наших країн. Цікавим також для глибокого аналізу формування фінансової бази ОМС є досвід таких унітарних країн, як Польща і Литва, трансформаційні моделі управління регіонами в яких позитивно зарекомендували себе, зокрема у сфері формування доходів місцевих бюджетів» [54].

На нашу думку, варто вивчити та застосувати досвід унітарних держав, які успішно реалізували принципи "фіскального федералізму" та поетапно зменшили рівень перерозподілу національного доходу через центральний бюджет. Італія може служити прикладом такої унітарної держави. Суттєвий успіх впровадження фіскальної децентралізації визначений досвідом унітарних європейських країн. Польща, Чехія, Румунія, Угорщина, Словаччина і Словенія – це приклади країн, де були успішно впроваджені заходи фіскальної децентралізації.

Країни з розвинутою системою бюджету та оподаткування вже визначили ефективні інструменти формування та управління місцевими бюджетами, а також адміністрування податків. Важливо, щоб будь-яка держава, що працює над розвитком місцевих фінансів, забезпечила достатні та стабільні власні фінансові ресурси для ОМС. У цьому контексті важливо проводити збалансовану бюджетну політику, яка враховує фінансові ресурси ОМС,

забезпечуючи їхні функції та компетенції. Місцеві владні органи повинні мати право самостійно встановлювати ставки місцевих податків і зборів.

Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити, що органи місцевого самоврядування (ОМС) мають повну свободу в діяльності в межах, визначених законом, для вирішення питань, які входять до сфери їхньої компетенції. Проте, реальна самостійність місцевих бюджетів можлива лише при наявності фінансової незалежності.

У сучасних умовах формування доходів місцевих бюджетів має кілька серйозних недоліків, серед яких варто виокремити:

1. *Високий рівень централізації фінансових ресурсів:* Зосередження фінансів на рівні держави у державному бюджеті призводить до зменшення важливості місцевих бюджетів у вирішенні ключових завдань для громадян.

2. *Низька питома вага закріплених доходів:* В структурі доходів місцевих бюджетів закріплені доходи (податки і збори) мають невеликий вплив.

3. *Часті зміни порядку адміністрування податкових платежів:* Часті зміни в способі адміністрування податків ускладнюють наповнення місцевих бюджетів.

4. *Нестабільність відрахувань від загальнодержавних податків та зборів:* Нестабільність у механізмах відрахувань впливає на доходи місцевих бюджетів.

5. *Нестабільність дохідної бази ОМС:* Часті зміни законодавчих положень про наповнення дохідної бази створюють нестабільність.

6. *Низька вага місцевих податків та зборів:* У порівнянні із загальнодержавними податками і зборами, місцеві податки мають невелику вагу.

7. *Складність нарахування і сплати місцевих податків і зборів:* Система нарахування і оплати місцевих податків і зборів є складною.

По-друге, важливо сприяти перегляду механізму горизонтального вирівнювання територій, зменшуючи реверсну дотацію з 50% до 20% для стимулювання економічного розвитку територій та збільшення базової дотації

із 80 до 100%. Це спрямовано на усунення невідповідності видаткових зобов'язань і фіскальних повноважень відповідних органів управління.

По-третє, важливо забезпечити фінансову підтримку громад для утримання закладів освіти та охорони здоров'я.

По-четверте, необхідно надати органам місцевого самоврядування право самостійно встановлювати перелік місцевих податків та зборів, а також визначати їх ставки.

Ще одним значущим джерелом забезпечення фінансового заповнення місцевих бюджетів є залучення місцевих позик. Однак в Україні це питання стає проблематичним та не знаходить широкої підтримки.

У зв'язку з цим, затримка в надходженні коштів до бюджету громади ускладнює можливість своєчасного виконання заходів і програм, передбачених соціально-економічним планом розвитку громади.

Ще одним джерелом потенційних коштів для наповнення місцевих бюджетів є об'єкти нерухомого майна, фактично використовувані власниками, хоча з юридичного погляду вони класифікуються як об'єкти незавершеного будівництва і, таким чином, не підлягають оподаткуванню. Ці фіктивні об'єкти зазвичай розташовані на території елітних заміських забудов, і їхніми власниками часто є заможні громадяни або юридичні особи, які легально уникають оподаткування на власне нерухоме майно. Немає виключень, що ця схема ухилення від оподаткування нерухомості, відмінної від земельної ділянки, стане все більш популярною серед платників податків. З урахуванням цього, розумно впроваджувати різноманітні ставки податку на нерухоме майно, розмір яких встановлюватиметься місцевими органами самоврядування і залежав би «...від рівня соціально-економічного розвитку території, чисельності населення і статусу адміністративно-територіальної одиниці (обласний чи районний центр, місто обласного значення і т. п.), а також локальних особливостей території, на якій розміщений об'єкт (розвиненість навколишньої інфраструктури, екологічність зони забудови тощо)» [51].

Ставки майнового податку на нерухоме майно, що «...розташоване у бізнес – кварталах, поблизу парків, центральній або історико-культурній частині великих міст повинні бути більшими, аніж для тих, які розміщені в периферійному секторі (скажімо, околиці великого міста або ж поблизу так званої промислової зони). Схожа практика використовується при оподаткуванні нерухомості у Сполучених Штатах Америки та Великобританії, де розмір нарахованого до сплати податку за аналогічні об'єкти може відрізнятися не лише залежно від штату чи графства, а навіть в межах одного великого міста» [56].

Застосування у практику інших додаткових джерел доходів, які «...можуть бути залучені до формування власних доходів місцевих бюджетів, лежить у площині законодавчого оформлення можливості розширення переліку місцевих податків та зборів й потребує розроблення як процедури нарахування, так і механізму їх справляння» [59]. Зокрема, перелік місцевих податків та зборів для великих міст може бути розширений шляхом відновлення раніше скасованого податку з реклами, який був виключений із дії з прийняттям Податкового кодексу України. У сучасному інформаційному суспільстві реклама відіграє важливу роль, і тому вважаємо, що введення податку на рекламу може стати не лише важливим засобом збору коштів для бюджету, але й інструментом соціально-економічного регулювання.

Запровадження податку на рекламу може служити ефективним інструментом регулювання ринку рекламних послуг та додатковим засобом збільшення фінансових ресурсів місцевих самоврядувань. Ставка податку чи збору на рекламу «...повинна бути диференційована залежно від тривалості розміщення реклами (0,5 % — за розміщення реклами на тривалий термін, 0,1 % — від вартості послуг за розміщення одноразової реклами), а також в залежності від виду рекламних послуг» [29].

Вітчизняний ринок рекламних послуг «...дозволив виявити найбільш та найменш розповсюджену рекламу, а саме: найбільший обсяг наданих рекламних послуг на телебаченні (52,19 %), на другому місці — зовнішня

реклама (16,11 %), на третьому місці — інтернет реклама (15,28 %), на четвертому — всі інші види реклами (16,12 %)» [24]. З цієї позиції, доречним може бути запровадження певних коефіцієнтів при розрахунку податку чи збору на рекламу в залежності від виду надання рекламних послуг, а саме:

- 1) «на телебаченні — 2;
- 2) зовнішня реклама — 1,5;
- 3) інтернет реклама — 1,2;
- 4) інші види реклами — 1» [24].

Відтак, податок на рекламу дозволить наповнити доходи бюджетів територіальних утворень.

Висновок до розділу 3

Однією з основних особливостей управління бюджетами у розвинених країнах є застосування принципу бюджетної децентралізації. У багатьох економічно розвинених країнах саме місцеві бюджети несуть відповідальність за соціально-економічний прогрес на місцевому рівні, реалізацію соціальних програм та управління кризовими ситуаціями. З цього приводу, виходячи із світового досвіду у сфері управління місцевими бюджетами, в Україні слід активно розвивати фінансову незалежність об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Лише забезпечивши фінансову самостійність та можливість автономно ухвалювати рішення з питань доходів і видатків, можна підвищити рівень відповідальності ОТГ у справах розвитку своїх територій. Зростання відповідальності ОТГ за ухвалення рішень у фінансовій сфері також призведе до посилення контролю за ефективним використанням коштів місцевих бюджетів.

В Україні доцільно акцентувати увагу на розвитку місцевих податків і зборів, які вже давно визнані однією з основних складових доходів місцевих бюджетів у розвинених країнах. З цією метою важливо розширити перелік

місцевих податків в Україні, обираючи такі, які можуть забезпечити стійкі та значні надходження до бюджетів на постійній основі.

Обґрунтованим є включення до переліку місцевих податків в Україні майнові податки, такі як податок на нерухоме майно, податок на землю та податок на спадщину. Такий крок гарантує стабільні та суттєві надходження до місцевих бюджетів. Зокрема, віднесення до місцевих майнових податків може забезпечити стабільні доходи, особливо в контексті податків на нерухоме майно та землю, а також податку з реклами. Ці види майна нині є важливим джерелом фінансових ресурсів для громадян України.

Серед ключових напрямів удосконалення формування місцевих бюджетів за доходами важливо враховувати:

- сприяти росту частки податків та зборів, які утворюють власну податкову базу місцевих бюджетів, за рахунок врахування частини загальнодержавних податкових платежів;

- удосконалити механізм оподаткування майна, зокрема, податку на нерухоме майно, розрізняючи його від земельних ділянок, та транспортного податку;

- заохочувати мотивацію населення для підвищення податкової культури через реалізацію освітніх проектів чи програм у сферах культури, мистецтва та спорту;

- розробити стимулюючий механізм для легалізації доходів самостійних підприємців (СПД) та впровадження заходів зі скорочення тіньової економіки;

- підвищити рівень контрольної-аналітичної діяльності органів податкової служби для формування інформаційної бази для обґрунтованого прийняття оперативних управлінських рішень;

- забезпечити стимулювання підприємництва в регіонах і територіальних громадах для створення нових робочих місць, що в подальшому призведе до збільшення податкових надходжень.

ВИСНОВКИ

Доходи місцевих бюджетів представляють собою частину централізованих коштів, які належать державі та об'єднаним територіальним громадам (ОТГ) для виконання їх функцій на різних рівнях управління. Ці доходи відображають складні розподільчі відносини, що виникають при розподілі ВВП та формуванні грошових коштів, що перебувають у розпорядженні органів державної влади, управління та ОТГ.

Ми провели моніторинг та оцінку джерел формування доходів місцевих бюджетів, взявши за основу бюджет Ужгородської міської територіальної громади (УМТГ) за період 2020-2022 років. Зазначений аналіз вказує на особливий вплив доходів місцевих бюджетів на фінансову самостійність територіальних громад. Це сприяє розвитку інфраструктури ОТГ, міст та сіл, розширює фінансові можливості території, сприяє активізації суб'єктів господарювання та задоволенню суспільних потреб мешканців.

Власні та закріплені доходи бюджету УМТГ становлять 71% від усіх джерел доходів у 2022 році, що в порівнянні з 2020 роком зросло на 16,5 %. Офіційні трансферти з державного бюджету та інших місцевих бюджетів складають у доходах бюджету громади складають 29%.

Динаміка власних та закріплених доходів бюджету УМТГ свідчить про зростання закріплених доходів, з пропорцією 32,5% проти 67,5% у 2022 році, з перевагою ПДФО. Ця тенденція підтверджується зростанням цих показників з часом: частка закріплених доходів становила 65,9% у 2020 році та 67,5% у 2022 році.

Основними джерелами формування доходів бюджету УМТГ є податкові надходження та офіційні трансферти. У 2022 році їх питома вага у структурі дохідних джерел становила 65% і 29% відповідно. Динаміка податкових надходжень до бюджету громади показує зростання з 1206,7 млн. грн. у 2020 році до 1588,7 млн. грн. у 2022 році, ріст склав 15,8 млн. грн.

У складі податкових надходжень важливу роль відіграє ПДФО (65,2%) та місцеві податки і збори (26,5%), які в сукупності становлять 91,7% усіх податкових надходжень до бюджету громади.

Офіційні трансферти у структурі бюджету УМТГ характеризуються показниками, які протягом останніх трьох років скоротилися на 407,3 млн. грн. (з 1114,9 млн. грн. у 2020 році до 707,6 млн. грн. у 2022 році). Основною причиною цього зменшення є зменшення обсягу надання пільг та житлових субсидій населенню для оплати комунальних послуг.

Неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом складають невелику частку доходів бюджету УМТГ, становлячи 5,2% та 0,4% відповідно у 2022 році. При цьому неподаткові надходження відзначають тенденцію до зростання за три роки на 13,8 млн. грн., що складає 5,2% усіх дохідних джерел бюджету міста. З іншого боку, доходи від операцій з капіталом скоротилися на 0,8 млн. грн.

Однією з ключових особливостей формування бюджетів у розвинених країнах світу є застосування принципу бюджетної децентралізації. У значній кількості економічно розвинених країн це означає, що бюджети місцевого рівня несуть відповідальність за соціально-економічний розвиток країни на місцевому рівні, виконання програм соціального спрямування та впровадження заходів щодо подолання економічних криз.

За врахуванням світового досвіду в управлінні місцевими бюджетами, в Україні слід активно розвивати фінансову самостійність територіальних громад. Лише в разі надання фінансової незалежності та можливості самостійно приймати рішення щодо формування статей доходів і видатків бюджету можна очікувати підвищення рівня відповідальності ОМС у справах розвитку територій. Крім того, із збільшенням відповідальності ОМС за ухвалення рішень у фінансовій сфері автоматично зросте контроль за ефективним використанням коштів місцевих бюджетів.

В Україні слід акцентувати увагу на розвитку місцевих податків і зборів, як ключової складової доходів місцевих бюджетів, як це вже втілено у практиці

розвинених країн. З метою досягнення цієї мети розширення переліку місцевих податків в Україні є обґрунтованим. Зокрема, важливо впровадити новий екологічний податок на транспортні засоби, що успішно функціонує в країнах Європейського Союзу. Цей податок може бути розрахований на щорічні внески власників автомобілів, враховуючи параметри, такі як вік, тип двигуна (дизель або бензин), об'єм двигуна та рівень викидів CO₂.

З огляду на критичну екологічну ситуацію в Україні, також важливо збільшити ставки екологічних податків і активніше використовувати екологічне оподаткування. Наприклад, в західних країнах оподатковуються порушення норм використання міндобрив і пестицидів, підвищення вмісту свинцю в пальному та використання шкідливих технологій у виробництві.

Необхідно посилити контроль за стягненням податків екологічного спрямування, особливо в регіонах з низьким екологічним станом, які перенасичені важкими галузями виробництва, мають високу щільність населення та високий рівень забруднення природи, що спричиняє підвищений рівень професійних та онкологічних захворювань.

Додатковим джерелом доходів місцевих бюджетів може стати впровадження податку на рекламу. У сучасному інформаційному суспільстві, де реклама грає велику роль, введення податку на рекламу може стати не лише важливим інструментом у фіскальній сфері, але й ефективним засобом соціально-економічного регулювання.

Введення податку на рекламу може слугувати інструментом регулювання ринку рекламних послуг і додатковим ресурсом для збільшення фінансових потоків місцевих органів. Ставка податку на рекламу повинна бути диференційованою в залежності від тривалості розміщення реклами (0,5% за тривале розміщення, 0,1% від вартості одноразової реклами) і виду рекламних послуг.

Серед ключових напрямів формування місцевих бюджетів за закріпленими доходами слід виокремити наступні аспекти:

– регулярне забезпечення зарахування частини (13,44%) акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію пального до бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОМС). Також доцільно відновити оподаткування акцизом при реалізації суб'єктами підприємницької діяльності у сфері роздрібною торгівлі паливом;

– підвищення дохідної частини місцевих бюджетів шляхом збільшення нормативу зарахування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) до 80%, що викликано недостатнім обсягом коштів, переданих ОМС для виконання їх повноважень;

– забезпечення зарахування ПДФО за місцем розташування платників податку для більш ефективного розподілу доходів;

– здійснення щорічної індексації нормативної грошової оцінки землі. Установлення коефіцієнту індексації на рівні реального індексу інфляції спрямовано на усунення і уникнення втрат дохідної частини місцевих бюджетів внаслідок інфляційних процесів;

– доручити територіальним громадам виконувати компетенції з формування та ведення муніципальних фіскальних реєстрів з метою ефективного адміністрування місцевих податків і зборів. Це сприятиме усуненню та запобіганню значним втратам місцевих бюджетів, які виникають внаслідок невнесення податків на нерухоме житлове та нежитлове майно, а також земельного податку через неповноту бази об'єктів оподаткування у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно;

– здійснювати компенсацію втрат ОМС, які виникають в результаті рішень органів державної влади. Важливо не допускати передачі видаткових повноважень на рівень місцевих бюджетів без належних фінансових ресурсів для їхнього виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтернативні джерела фінансування розвитку об'єднаних територіальних громад : наук. доп. 2020. 41 с.
2. Архипенко І.М. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України. *Теорія та історія державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4(39). С. 7–15.
3. Беля А.Р. Аналіз формування доходів місцевих бюджетів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Випуск 1 (123). С. 133-137.
4. Боковикова Є. О. Актуальні проблеми формування доходів місцевих бюджетів: правові аспекти. URL: file:///C:/Users/ADMIN/AppData/Local/Temp/Bokovikova_142-144.pdf
5. Бюджетна система: Підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.
6. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
7. Вінницька О. А., Бержанір І. А. Принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Економічні горизонти*. 2017. № 2 (3). С. 47-52.
8. Вплив війни на бюджети територіальних громад. Аналітичне дослідження показників бюджетів з 2021-2022 роки. Київ: 2023. URL: <https://hromady.org/vpliv-vijni-na-byudzheti-teritorialnix-gromad/>
9. Гончар Г. П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Випуск 45. С. 226-232.
10. Гордієнко Л. А. Оцінка фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 4. С. 127-132.

11. Державний бюджет – 2021. Аналіз плюсів, мінусів, ключових ризиків для (та від) виконання. https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/09/KSE_CPFPG_Analiz_Byudzhetu.pdf
12. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua>
13. Жаліло Я., Шевченко О., Павленко І., Романова В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналіт. доп. Національний інститут стратегічних досліджень / за наук. ред. Жаліло Я., Київ, 2019. 192 с.
14. Західна О. Р., Петришин Х. Р. Бюджетна децентралізація: аналіз її впровадження в Україні та в світі. *Молодий вчений*. 2022. № 4. С. 80-87.
15. Звіти про виконання бюджету Ужгородської міської територіальної громади за 2020-2022 рр. URL: <https://rada-uzhgorod.gov.ua/>
16. Звіт Рахункової палати України за 2022 р. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index>
17. Казначейська система. Підручник: за наук. ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого, д. е. н., проф. О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 364 с.
18. Карпишин Н. І., Сидор І. П. Місцеве оподаткування у контексті фінансового забезпечення суспільних послуг. *Ефективна економіка*. 2020. № 9.
19. Кириленко О., Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності ОТГ. *Вісник ТНЕУ*. 2020. № 3. С. 54-70.
20. Кнір М., Будник Н. Бюджетна децентралізація та її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів в Україні. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. 2020. № 5. С. 11-19.
21. Коваль В. Фінансова самодостатність територіальних громад. *Світ фінансів*. 2021. Випуск 4 (69). С. 63-76.
22. Конституція України : Закон України № 254 к / 96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

- 23.Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку ТГ в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. Том 2. С. 118-126.
- 24.Кравченко В.В.Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та їх імплементація в законодавстві України в контексті реформи місцевого самоврядування. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2016, № 3-4. С. 56–59.
- 25.Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. Аналіт. доповідь, 2019. 28 с.
- 26.Куценко Т.Ф., Вербицька А.О. Моделювання та оцінювання бюджетної спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні: оглядовий аналіз. *Ефективна економіка*. 2020. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8114>.
- 27.Легка К. О. Фінансова децентралізація як основа регіонального розвитку. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6eba2a2c-c583-40ca-986c-a2f93ee9391f/content>
- 28.Луніна І. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні. Наукова доповідь / Національна Академія Наук України ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2016. 70 с.
- 29.Лучишин Л. М. Роль податків і зборів у доходах місцевих бюджетів. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2019. Випуск 2. С. 61-69.
- 30.Малярчук А. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. *Вісник ТАНГ*. 2012. № 1. С. 23–27.
- 31.Маршук Л.М., Любчак І. С. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 19. С. 1099-1104.
- 32.Місцеві фінанси : підруч. / за ред. О.П. Кириленко. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2015. 448 с.

- 33.Пріоритети реформування та напрями перспективного розвитку міжбюджетних відносин в умовах бюджетної децентралізації в Україні: аналітична доповідь / Власюк О.С. та ін. Київ: НІСД, 2015. 92 с.
- 34.Пріхно І., Проданова Л. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6. С. 7-15.
- 35.Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 №586-IV. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
- 36.Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws>
- 37.Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
- 38.Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>
- 39.Публічне представлення інформації про виконання місцевого бюджету Ужгородської міської територіальної громади у 2022 році.
- 40.Публічні фінанси. Навч. посіб. / за ред. О. П. Кириленко Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 252 с.
- 41.Сенищ Т., Фугело П. Фінансово-бюджетна підтримка соціально-економічного розвитку ТГ в умовах війни. *Економіка і суспільство*. 2022. № 39. С. 113-122.
- 42.Сидор І. П. Бюджетна децентралізація в контексті наповнення місцевих бюджетів. *Формування фінансового механізму сталого розвитку України: монографія* / за ред. д-ра екон. наук О.П. Кириленко та д-ра екон. наук, доц. О.І. Тулай. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 414 с.
- 43.Сидор І.П., Корнацька Р.М. Загальнодержавні податки і збори в контексті наповнення місцевих бюджетів. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4. С. 126-133.

44. Сидор І. П. Міжбюджетні трансферти в системі доходів місцевих бюджетів: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 32. С. 363-370.
45. Сидор І. П. Податковий і неподатковий механізми наповнення місцевих бюджетів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 9. С. 41-48.
46. Сидор І. П., Коваль С. Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. *Економічні студії*. 2021. № 1 (31). С. 130–137.
47. Сірик З. О. Фінансова децентралізація як передумова нарощення потенціалу місцевого самоврядування в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду розвитку України*. 2020. Вип. 1. С. 10-21.
48. Сірик З.О. Особливості вдосконалення міжбюджетних відносин в умовах децентралізації влади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. Випуск 2 (142). С. 46-54.
49. Сірик З. Проблеми кооперування інвестиційних ресурсів територіальних громад. *Вісник Київського університету*. Економіка. 2018. № 2 (197). С. 37–43.
50. Склярська О. Функціонування спроможних територіальних громад України: суспільно-географічні аспекти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Сер. Географія. Тернопіль : Тайп, 2022. Вип. 2. (53). С. 69-75.
51. Слобожан О. презентував бюджетному Комітету пропозиції АМУ до показників Держбюджету на 2021 рік. URL: <https://auc.org.ua/novyna/oslobozhan-presentuvav-byudzhetnomu-komitetu-propozyciyi-amu-do-pokaznykiv-derzhbyudzhetu-na>
52. Соколова О. М. Теоретичні засади фінансової децентралізації в умовах реформування системи державного управління. *Вісник НАДУ при Президентові України*. Серія «Державне управління». 2016. № 4. С. 117–124.

53. Стоянець Н., Харченко Т. Управління розвитком фінансової спроможності бюджетів територіальних громад. *Збірник наукових праць ДУІТ*. 2021. Вип. 49. С. 87-99.
54. Стратегія у сфері «Місцеві фінанси». Асоціації міст України URL: <https://www.auc.org.ua/>
55. Улютін Д. Бюджетна децентралізація: головні виклики та досягнення <https://decentralization.gov.ua/news/12661>
56. Фінансова децентралізація в Україні. Перший етап успіхів. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: [http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenr_t_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenr_t_(21.03.17).pdf)
57. Фурдичко Л.Є. Децентралізація: фінансова незалежність місцевих бюджетів України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. №5 . С. 39–42.
58. Чеберяко О. Бюджетна політика України у сфері видатків як базис перспективного економічного розвитку. *Вісник Київського університету. Економіка*. 2019. № 5.
59. Шокало К. Фінансова спроможність обласних центрів України // Центр спільних дій. 20 грудня 2021. URL: <https://centreua.org/mistsevi-byudzhety/finansova-spromozhnist-oblasnyh-tsentriv-ukrayiny/>
60. Tulai Oksana, Petrushenko Yuriy, Glova Jozef, Sydor Iryna and Ponomarenko Oksana The impact of decentralization on the financial support of regional development. *Investment Management and Financial Innovations*, 16(4),1-15. doi:10.21511/imfi.16(4). 2019.01